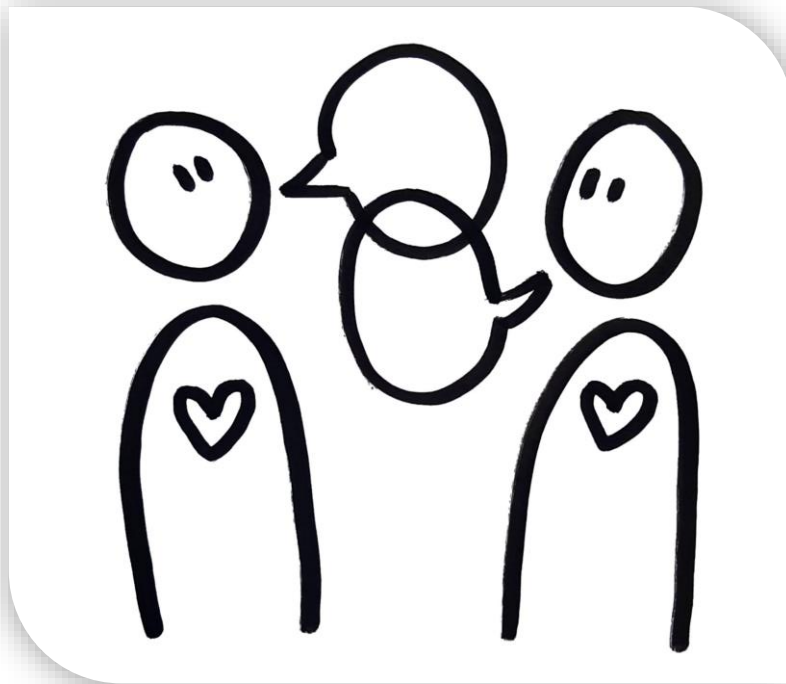

Verbindend Communiceren als sleutel voor effectieve transdisciplinaire communicatie en samenwerking

Rapport Comeniusproject

Dossiernummer 40.5.22865.447

Thema 3 Transdisciplinaire Samenwerking

Comenius Senior Fellow: dr. Susan Jedeloo

Verbindend
Communiceren

Betrokken
Samen
Werken
& Leren

Tekeningen: Eva Maria Schneijderberg

Voorwoord

Dit rapport van het Comeniusproject 'Verbindend Communiceren (VC) als sleutel voor effectieve transdisciplinaire communicatie en samenwerking' biedt een inkijkje in de ontwikkeling en implementatie van VC in het onderwijs. Het verslag biedt inspiratie aan docenten die VC in hun eigen onderwijssetting willen implementeren en geeft collega's en managers inzicht in de diversiteit van deelprojecten en activiteiten die ten grondslag liggen aan de inmiddels hogeschoolbrede belangstelling voor Verbindende Communicatie.

Het Comeniusproject vindt zijn oorsprong in 2013 toen ik als hoofddocent Zelfmanagement en Participatie voor het eerst in aanraking kwam met [Nonviolent communication](#), in het Nederlands bekend als Geweldloze of Verbindende Communicatie. Het gedachtengoed bood mijns inziens handvatten om zicht te krijgen op kernwaarden als gelijkheid en gelijkwaardigheid, aan te sluiten bij ieders behoeften en hieraan woorden te geven. Hoe mooi zou het zijn als we dit in het onderwijs kunnen brengen met als 'wilde wens' hogeschoolbreed? Kunnen bijdragen aan een werk- en leerklimaat, zodanig dat de behoeften en belangen van iedereen ertoe doen? Sindsdien heb ik me hier, je zou kunnen zeggen als Kwartiermaker, voor ingezet.

Na intensieve NVC-trainingstrajecten bij [Vine-training](#) en [Ai-opener](#) startten we in 2015 met het ontwikkelen van een hogeschoolbreed keuzevak (Jedeloo, 2016). Dit evolueerde naar onder meer een experiment binnen de 'Werkplaats inclusieve Didactiek en Pedagogiek' (Jedeloo et al., 2018), een module binnen de Lerarenopleiding Gezondheidszorg en Welzijn en een hoofdstuk in leerboeken (Duprez et al., 2018, 2023; Jedeloo & Van Weele, 2015). In 2019 volgde een haalbaarheidsstudie voor implementatie van VC in het onderwijs met een training 'Conflict of Verbinding' in jaar 3 van de Hbo-V, als onderdeel van het vak Professionele Communicatie. Dit viel binnen het promotieonderzoek van collega Ellen Bakker (Bakker, 2022) van het "[SPRING-Sterk gestart in de Zorg](#)"-onderzoek. De vele geplante zaadjes resulteerden uiteindelijk in de honorering van deze Comeniusaanvraag om op meer constructieve wijze en research-informed Verbindend Communiceren in het (transdisciplinaire) onderwijs te implementeren.

De gezette stappen hadden niet kunnen plaatsvinden zonder steun en inzet van velen. Graag noem ik hierbij Eva Maria Schneijderberg, gecertificeerd CNVC-trainer Nonviolent communication werkzaam bij [Ai-opener](#), met wie ik sinds 2017 optrek op dit VC-pad. Tjakske de Jonge die als docentonderzoeker zowel inhoudelijk als praktisch ondersteuning heeft geboden. Het [SPRING-team](#) (Harald Miedema, Ellen Bakker, Pepijn Roelofs, Hanny Groenewoud, Jos Kox) die mij stimuleerden door te pakken. Jos Verweij en Lara van Rijmenam die voor zich zagen hoe Verbindend Communiceren het transprofessionele onderwijs zou kunnen versterken. Marjolein Verheijen, onderwijsmanager Verpleegkunde en Jeroen Oversier, directeur van Instituut voor Gezondheidszorg (IVG) die het Comeniustraject steunden. De ambassadeurs Jacqueline Borgmeijer en Ingrid Spaan met wie ik optrok in de Ontwikkelgroep docentprofessionalisering en alle andere collega's, ambassadeurs en studenten die zich hebben laten inspireren en open staan om met elkaar samen verder te werken en te leren.

Dr. Susan Jedeloo, Rotterdam april 2025

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Samenvatting	7
1. Inleiding	9
2. Innovatie.....	11
3. Setting 1: Onderwijs hbo-Verpleegkunde	13
4. Setting 2: Onderwijs Urban Health Projects en Transprofessioneel Samenwerken.....	16
5. Setting 3: Leerwerkplekomgeving praktijkstage Hbo-Verpleegkunde	26
6. Professionalisering docenten.....	29
7. Kansen voor Kennisdeling en verdere implementatie en disseminatie	34
8. Conclusie Comeniusproject.....	36
Literatuur	37
Bijlage 1: Producten	39
Bijlage 2: Presentaties en publicaties.....	41
Bijlage 3: Voorbeeld geïntegreerd basisprogramma Verbindend Communiceren Hbo-V jaar 1.....	43
Bijlage 4: Verbindend Communiceren in het Transprofessionele Samenwerken Onderwijs	46

Samenvatting

De zorg van morgen vraagt om effectieve communicatie en samenwerking met verschillende zorgprofessionals en patiënten. In de diverse beroepscompetenties en opleidingsprofielen zijn aanknopingspunten terug te vinden die aansluiten bij competenties van transdisciplinaire communicatie, zoals (effectief) communiceren (met andere zorgdisciplines, de patiënt en diens naasten) en intra- en interdisciplinaire samenwerking. Een gemeenschappelijke grondhouding op basis van vertrouwen, gelijkwaardigheid en verbinding is noodzakelijk voor het laten slagen van transdisciplinaire communicatie. Diverse onderzoeken laten zien dat oefening in Verbindend Communiceren (VC; Nonviolent communication, Rosenberg 2011) hierin kan ondersteunen. Binnen het Comeniusproject is VC is ingezet om research-informed communicatie- en samenwerkingscompetenties van studenten en docenten van verschillende zorgopleidingen te ontwikkelen. Dit heeft plaatsgevonden in verschillende settings:

- Setting 1 Propedeuse hbo-V: Vanaf schooljaar 2024-25 krijgen alle eerstejaars (470 dit schooljaar) binnen het domein 'Persoonlijke en Professionele Identiteit' VC-onderwijs. Hiervoor zijn 8 lessen ontwikkeld met ondersteunde kennisclips en materialen.
- Setting 2 Onderwijs Transprofessioneel Samenwerken: VC wordt ingezet ten behoeve van het samenwerken en evalueren binnen de projectgroepen. Dit nieuwe onderwijs is in schooljaar 2022-2023 van start gegaan met 236 studenten waarbij ervaring uit een VC-pilot in het oude programma (Urban Health Projects) is meegenomen. In de evaluatie gaf 38% van de respondenten aan dat de aandacht voor VC heeft bijgedragen aan eigen communicatie skills (24% is daar neutraal over). Anno 2025 participeren bijna 1000 studenten van opleidingen Social work, Verpleegkunde, Ergo- en Fysiotherapie, Logopedie en Medische Hulpverlening.
- Setting 3 Leerwerkplek omgeving praktijkstage hbo-Verpleegkunde: Vier 4e-jaars hbo-V voerden in het kader van hun afstuderen een praktijkonderzoek uit binnen hun eigen stageomgeving. Op deze manier zijn ervaringen opgehaald die worden ingezet bij het verder implementeren van VC in het praktijkleren.
- Professionalisering docenten: Er is een 'Community of Practice (CoP) VC' opgezet. Er is een driedaagse ambassadeurstraining ontwikkeld dat een blauwdruk is voor trainingen in andere settings. De 14 getrainde ambassadeurs worden ingezet bij de verdere implementatie. De Senior Fellow maakt deel uit van de Ontwikkelgroep Professionalisering hbo-V. De Ontwikkelgroep heeft een leeruitkomst met bijpassend trainingsaanbod ontwikkeld voor de 140 hbo-V docenten, gericht op het versterken van het zelfregulerend leervermogen en de ontwikkeling van de student. VC is in dit aanbod geïntegreerd (samen met Formatief Handelen en Didactisch Coachen). In schooljaar 2024-2025 is de professionalisering gestart.

Het Comeniusproject heeft er verder toe geleid dat er binnen Hogeschool Rotterdam brede belangstelling is ontstaan voor Verbindend Communiceren. Zowel voor implementatie in het onderwijs voor studenten en docenten, maar ook voor het bevorderen van samenwerking en communicatie in docententeams en samenwerkingsverbanden. Voor duurzame doorontwikkeling en implementatie is het nodig om structureel een coördinator voor de VC-lijn te benoemen en te faciliteren. Dan kan de 'CoP-VC' worden doorontwikkeld en kan een trainingsaanbod tot stand komen via het Centrum for Teaching and Learning met daarbij ruimte voor evaluatie en onderzoek op het gebied van VC.

1. Inleiding

De zorg van morgen vraagt om meer samenwerking van disciplines en betere organisatie van zorg (Kaljouw & Wijma, 2020). Dit onderstreept het belang van het ontwikkelen van competenties gericht op transdisciplinaire samenwerking. Effectieve communicatie speelt hierin een essentiële rol (Museux et al., 2016; Smit et al., 2021; Van Zaalen et al., 2020). Het feit dat we in de nabije toekomst (nog) meer studenten moeten opleiden in een zorgpraktijk die nu al zwaar onder druk staat (Kaljouw & Wijma, 2020; Ministerie van VWS, 2019) maakt de noodzaak van een effectieve communicatiestijl gericht op het kunnen omgaan met conflicten en andere veeleisende situaties nog groter (Bakker et al., 2022).

Een gemeenschappelijke taal en grondhouding om transdisciplinaire communicatie vorm te geven ontbreekt echter bij zowel studenten en docenten als zorgverleners in de praktijk. Voor effectieve transdisciplinaire communicatie en samenwerking is een basis van gelijkwaardigheid en vertrouwen cruciaal. Onze studenten ervaren dit echter niet in de interactie met patiënten, praktijkopleiders, of andere zorgprofessionals tijdens hun praktijkstages. Ook in het onderwijs komt dit onvoldoende aan bod. Ineffectieve communicatie kan leiden tot mentale gezondheidsklachten en het risico vergroten op vroegtijdige uitval uit de opleiding of het beroep. Verbindend communiceren (Nonviolent Communication, zie Kader 1) biedt een gemeenschappelijke taal en grondhouding voor empathisch luisteren en spreken. En zoals Adriani et al. (2024) in hun internationale review naar Verbindend Communiceren (VC) in de gezondheidszorg concluderen: "The global scientific literature indicates that Nonviolent Communication is a significant resource for improving interpersonal relationships in healthcare work".

In de diverse beroepscompetenties en opleidingsprofielen zijn aanknopingspunten terug te vinden die aansluiten bij competenties die samenhangen met transdisciplinaire communicatie (Johnson & Van Raak, 2023). Begrippen als (effectief) communiceren (met andere zorgdisciplines, de patiënt en diens naasten) en intra- en interdisciplinaire samenwerking zijn in de competentieprofielen terug te vinden (Van Zaalen et al., 2020; Verweij, 2020). Een gemeenschappelijke grondhouding en empathische communicatiestijl, noodzakelijk om transdisciplinaire communicatie en samenwerking te laten slagen, ontbreekt echter grotendeels bij zowel studenten, docenten als zorgprofessionals in de praktijk (McNulty & Politis, 2023; Taylor et al., 2020).

Diverse onderzoeken laten zien dat een VC-training ondersteuning biedt om te bouwen aan vertrouwensrelaties en aan effectiever communiceren en samenwerken op basis van gelijkwaardigheid en verbinding (Bakker et al., 2022; Kim & Jo, 2022; Miyashiro & Colonna, 2011; Nosek et al., 2014; Rosenberg & Molho, 1998; Sears, 2010; Tielemans, 2019; Wacker & Dziobek, 2018). Effectievere communicatie door VC kan mentale distress door miscommunicatie verminderen (Adriani et al., 2024; Bakker et al., 2022; Taylor et al., 2020; Wacker & Dziobek, 2018) en dus meehelpen om uitval van studenten en zorgprofessionals in de praktijk te voorkomen. De reductie van miscommunicatie kan samenhangen met uitkomsten als zelfcompassie, empathie,

interpersoonlijke relatie, studie- en werkbevlogenheid en lager distressniveau (Bakker et al. ,2022; Bakker et al., 2021).

Het breed implementeren van VC als sleutel voor effectieve transdisciplinaire communicatie in alle zorgopleidingen van IVG heeft de potentie om studenten beter voor te bereiden op transdisciplinaire samenwerking, waaraan in de toekomstige samenleving en arbeidsmarkt steeds meer behoefte zal zijn. In dit Comeniusproject is VC daarom ingezet om research-informed communicatie- en samenwerkingscompetenties van studenten en docenten van verschillende zorgopleidingen te ontwikkelen.

Kader 1: Verbindend Communiceren (VC)

Verbindende Communicatie (of Geweldloze Communicatie naar Marshall B. Rosenberg (2012) verwijst naar de intentie van de communicatie: het gaat om de verbinding waarbij ieders behoefte erkend wordt. De intentie en vaardigheden van VC zijn toepasbaar voor onszelf, als individu: hoe je zelf zorgdraagt voor jezelf bepaalt de keuzevrijheid die je hebt in het contact met anderen. VC ondersteunt dit met gespreksvaardigheden. Dit is belangrijk omdat de manier van communiceren van invloed is op de kwaliteit van onze (werk)relaties. VC is een empathische stijl van communiceren om met conflicten en 'grenzen' om te kunnen gaan en vanuit gelijkwaardigheid te praten over verschil van inzicht.

Bij VC richten we onze aandacht op wat wij en de ander waarnemen, hoe we ons voelen, wat onze onderliggende behoeften zijn en wat ieder van ons zou willen. Hierdoor ontstaat helderheid en ruimte wat voor iedereen belangrijk is en kunnen we gericht komen tot oplossingen die aan ieders behoeften tegemoetkomen. Zie ook het 'Zakboekje Verbindend Communiceren' (Hogeschool Rotterdam, 2024) in bijlage 1.

2. Innovatie

2.1. Innovatie en doelstelling

In dit Comeniusproject werkten we toe naar een opleidingsoverstijgend onderwijsaanbod op het gebied van Verbindend Communiceren (VC) dat de transdisciplinaire samenwerking bevordert.

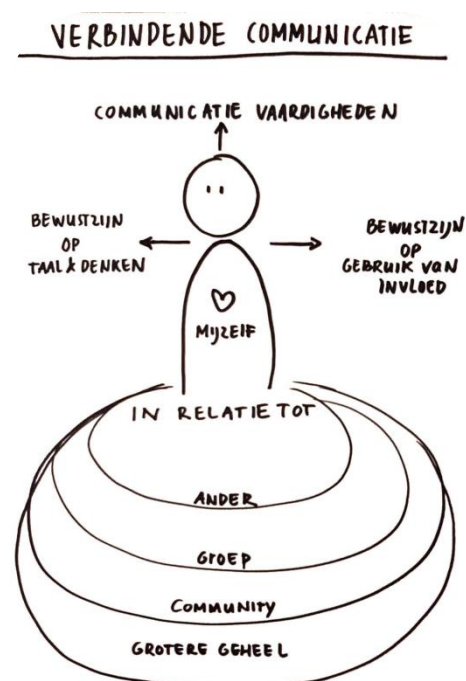
Uitgangspunt hierbij was dat de VC-training van zowel docenten als studenten bijdraagt aan een pedagogisch veilig(er) leer-werkklimaat, vitaliteit van onze studenten, en vermindering van mentale stress door miscommunicatie.

Doelstelling van het Comeniusproject was om binnen drie onderwijssettingen verbindende communicatie te implementeren, waarmee we research-informed komen tot een integratieve lijn die kan bijdragen aan effectievere transdisciplinaire communicatie als basis voor samenwerkingscompetenties. Tevens wilden we laten zien hoe toepassing van VC bij studenten in IVG-zorgopleidingen de mentale gezondheid van deze studenten kan verbeteren wanneer zij bezig zijn met ontwikkelen van transdisciplinaire communicatiecompetenties.

2.2. Wat maakt Verbindende Communicatie anders?

Een regelmatig gestelde vraag is wat onderwijs in Verbindende Communicatie nu anders maakt dan het regulier communicatieonderwijs.

VC is 'anders' omdat niet de beroepsspecifieke, maar de interpersoonlijke communicatievaardigheden centraal staan. VC gaat verder dan taal of woorden en richt zich op de intentie om te verbinden vanuit de eigen invloedssfeer. Het staat stil bij ons denken en onze vaardigheid van zelfreflectie en zelfverbinding, gerelateerd aan de eigen identiteitsontwikkeling. Centraal staan vragen als *Wie ben ik in relatie tot de ander, de groep en bijvoorbeeld de organisatie waarin ik leer en werk?* Dit reikt veel verder dan regulier communicatieonderwijs en is daarmee een belangrijke aanvulling en verdieping op het huidige aanbod aan communicatie-onderwijs.

2.3. Bijdrage aan samenwerking en verschillende niveaus van complexiteit

In een (transdisciplinair) team draagt zelfreflectie op basis van VC bij aan verbetering van diverse aspecten van samenwerking, die daarmee effectiever kan worden. Stilstaan bij ieders behoeften biedt keuzevrijheid in aspecten waarop de samenwerking kan verbeteren en ruimte voor het zoeken van passende oplossingen. Oefening in VC behelst het werken aan basale communicatie, waarin het mogelijk is om zonder schuld, schaamte of angst het gesprek aan te gaan over dingen die belangrijk zijn in de samenwerking. Juist als je elkaar niet begrijpt, door bijv. gebruik van vakjargon, overheersende normen en waarden, of culturele aspecten, is het van belang dit bespreekbaar te maken.

VC vergt specifieke vaardigheden, alsmede reflectie en oefening op verschillende niveaus van complexiteit. In het project hebben we daarom VC op meerdere plekken in de opleidingen aangeboden.

In drie onderwijssettings met een toenemende mate van complexiteit onderzochten we hoe VC kan bijdragen aan de (transdisciplinaire) communicatie en samenwerking. Een vierde focus was die van professionalisering van docenten. De uitwerking en eerste resultaten komen in de volgende hoofdstukken aan bod. Voor een compact overzicht van de activiteiten en ontwikkelingen zie Tabel 1.

Tabel 1: Overzicht van activiteiten en ontwikkelingen Comeniusproject

	2022-2023	2023-2024	2024-2025	2025-2026 en daarna
Jaar 1			VC 8 lessen Leeruitkomst 2 Professionele en Persoonlijke Identiteit	<i>Aanpassen n.a.v. evaluaties en doortrekken naar andere onderdelen binnen Leeruitkomsten vakken hbo- Verpleegkunde jaar 1</i>
Jaar 2	VC Binnen Urban Health Project - pilot	VC binnen Transprofessioneel Samenwerken onderwijs (TPS) (beperkte groep zonder hbo- Verpleegkunde)	VC binnen TPS (2 instituten, inclusief hbo-Verpleegkunde)	<i>VC binnen TPS-onderwijs Werken aan verdere integratie Binnen hbo-V doortrekken naar andere onderdelen binnen Leeruitkomsten jaar 2</i>
Jaar 3	Intervisie tool Professionele Communicatie/ Reflectieve Casestudie (ProCo/RC)	Intervisie tool <i>ProCo/RC</i>	Intervisie tool <i>ProCo/RC</i>	<i>Intervisie tool Werken aan verdere integratie binnen leeruitkomsten</i>
Jaar 4				<i>Werken aan succescriteria studenten jaar 4 en heldere lijn in curriculum van jaar 1 t/m 4</i>
Flexibele deeltijd		Basis Workshop	<i>Basis Workshop</i>	
Docent- professionalisering Hbo-V	Ontwikkeling Leeruitkomst voor docenten en (geïntegreerd) aanbod VC	Training docenten jaar 1&2	Training docenten jaar 3&4 Vervolg training docenten jaar 1&2	<i>Verdere ontwikkeling professionalisering docenten</i>
Praktijk leerwerkplek/stage	Afstudeeronderzoeken	Afstudeeronderzoeken		<i>Onderzoeken hoe aan te sluiten bij training praktijkbegeleiders</i>
Ambassadeurstraining (3-daagse)		Ambassadeurs: hbo-v/ TPS (Verpleegkunde, fysiotherapie, Ergotherapie, Medische hulpverlening, Logopedie)	Ambassadeurs (Social Work, logopedie, verpleegkunde)	<i>Omzetten naar aanbod via HRacademie / Center for Teaching and Learning</i>
Overig		Drieluik onderwijsadviseurs (3 halve dagen)	Drieluik onderwijsadviseurs Kennismaking VC alle ISO- medewerkers	
			Werken aan integratie Formatief Handelen (FH), Didactisch Coachen (DC) en Verbindend Communiceren (VC)	<i>Werken aan integratie FH-DC-VC HR-breed</i>
			Werken aan aansluiting bij Minoren	<i>Aansluiten discipline overstijgend onderwijs voor studenten TPS verder ontwikkelen Implementatie in Minor Ecorechtvaardigheid</i>

Groen = hbo-Verpleegkunde

Grijs= andere settings

3. Setting 1: Onderwijs hbo-Verpleegkunde

Uit eerdere onderzoeksprojecten (zie hoofdstuk 1 en 2) en evaluaties is door docenten en studenten aangegeven dat de ontwikkeling van communicatie en samenwerkingscompetenties met Verbindende Communicatie vanaf jaar 1 aandacht in het onderwijs verdient.

Een doelstelling van het Comeniusproject was dan ook om Verbindend Communiceren in te bedden als onderdeel van het basiscurriculum van hbo-Verpleegkunde vanaf de propedeuse.

Dit voornemen sloot aan bij de ingezette curriculumherziening hbo-Verpleegkunde, die bij start van het Comeniusproject in voorbereiding was en aanving in het schooljaar 2022-2023 (Curriculumraad Hbo-Verpleegkunde, 2021). In het nieuwe curriculum komen het sturen naar zelfstandigheid en eigen regie van de student binnen een authentieke leeromgeving centraal te staan. Om VC in te kunnen bedden was het vooral van belang dat ontwikkelaars en docenten ook ervoeren wat VC inhoudt en hoe dit kan bijdragen aan het onderwijs. Dit was nog geen gelopen race en daarmee een focuspunt vanuit het Comeniusproject.

Aansluiten bij de curriculumontwikkeling bood kansen en bedreigingen. De ontwikkeling van het curriculum heeft door verschillende oorzaken vertraging opgelopen waardoor het nieuwe onderwijs pas in september 2024 van start kon gaan. Hier is in het Comeniusproject op geanticipeerd door eerst sterker in te zetten op docentprofessionalisering (zie hoofdstuk 6) en kleinere projecten binnen het hbo-V-onderwijs zoals intervisie op basis van VC (zie hoofdstuk 7). Deze kleine stappen in het opdoen van ervaring met VC door docenten en studenten was een succesfactor voor verdere implementatie.

In de volgende paragrafen worden de activiteiten binnen de verschillende jaren van de hbo-V beschreven. Voor een totaaloverzicht in de tijd zie ook Tabel 1.

3.1. Jaar 1- Propedeuse hbo-Verpleegkunde

De voedingsbodem om VC vanaf de propedeuse aan te bieden werd versterkt doordat we VC in de professionalisering van docenten hebben meegenomen (zie hoofdstuk 6). Eind mei 2024 is door de Ontwikkelgroep Curriculum jaar 1 en de stuurgroep Curriculumontwikkeling hbo-V besloten dat VC daadwerkelijk in het curriculum een plek krijgt. Met dit besluit is een van de belangrijkste oorspronkelijke doelen uit het Comeniusvoorstel behaald: het integreren van VC in het onderwijs voor studenten hbo-Verpleegkunde vanaf leerjaar 1.

Eerstejaars krijgen vanaf schooljaar 2024-25 in kwartaal 2 (start november 2024) binnen het domein PPI (Persoonlijke en Professionele Identiteit; Grootendorst, 2019) acht bijeenkomsten waarin de basis van VC wordt gelegd. In deze periode vindt ook een oriëntatieweek in de praktijk plaats en de opdracht 'Bring your own patient' van het domein PVS (Praktijk VraagStuk). Het VC-programma sluit hierop aan en bouwt voort op het onderwijs in kwartaal 1, waar de focus bij PVS en PPI ligt op 'Be your own patient', omgaan met onder andere stress/vitaliteit en 'wie ben ik'. Als de basis van VC in kwartaal 2 gelegd is vindt verdere verdieping voor de student plaats binnen de domeinen COVA (Communicatie Vaardigheden) en PVS in kwartaal 3 en 4 en tijdens de studieloopbaancoaching.

De verdere uitrol en verbinding met andere onderdelen in het onderwijs zal gedurende de verdere ontwikkeling van het curriculum vorm krijgen (ontwikkeling jaar 2 en 3 gaat in schooljaar 2024-25 van start). De uitvoering en evaluatie van dit nieuwe onderwijs valt buiten het bestek van dit Comeniusproject en is onderdeel van de verdere implementatie en disseminatie (zie hoofdstuk 7).

De opzet en uitwerking van het basisprogramma van VC in jaar 1 kwartaal 2 met lesopzetten, ondersteunende kennisclips, PowerPoints en materialen zijn voor docenten hbo-V beschikbaar in BrightSpace. Voor een kort overzicht van de leerdoelen en het programma zie bijlage 3.

3.2. Jaar 2

Aansluiting bij vakken en stage jaar 2

In voorjaar 2025 is gestart met de ontwikkeling van het nieuwe curriculum jaar 2 inclusief de vormgeving van het praktijkleren. Aandacht voor VC wordt hierin meegenomen.

Transprofessioneel onderwijs (zie verder hoofdstuk 4)

Studenten van de hbo-V jaar 2 participeerden gedurende het eerste jaar van het Comeniusproject in het interprofessionele programma 'Urban Health Projects' (zie paragraaf 4.1). Hier heeft in schooljaar 2022-23 een pilot met inzet van VC plaatsgevonden

In schooljaar 2023-24 participeerde Verpleegkunde nog niet in het nieuwe programma Transprofessioneel Samenwerken (TPS). Vanaf schooljaar 2024-25 participeren alle 2^e-jaars verpleegkunde studenten in het TPS-programma waarin Verbindend Communiceren een pijler is. De 2^e-jaars studenten van deze lichting maken binnen het TPS-programma voor het eerst kennis met VC. Vanaf schooljaar 2025-26 zullen de studenten van het nieuwe curriculum instromen in jaar 2 en al een uitgebreidere basis hebben voor VC vanuit jaar 1.

3.3. Jaar 3 en verder

In september 2022 is voor het vak 'Regielijn' jaar 3 (studieloopbaancoaching) een intervisiemethode op basis van VC uitgewerkt. Studenten kunnen deze vorm van intervisie kiezen voor de intervisiemomenten in de les. De intervisiemethode is als product opgeleverd. Docenten hebben in een 2 uur durende workshop kennis gemaakt met de theorie van VC en het inzetten van de intervisiemethode.

Zie voor verder ervaringen en evaluatie paragraaf 6.3

3.4. Flexibele deeltijdopleiding

In schooljaar 2023-24 is door studenten gevraagd om een introductie training VC te organiseren ten behoeve van het behalen van hun leeruitkomsten. De introductie bestond uit twee bijeenkomsten van ieder 100 minuten met een week ertussen. Dit werd op twee momenten aangeboden, in totaal konden 24 studenten deelnemen. De workshop werd gegeven door de Senior Comenius Fellow met ondersteuning van een docent van de opleiding die tevens participeerde als deelnemer.

Evaluatie

Er was een over-inschrijving waardoor enkele studenten niet konden deelnemen. Onder de deelnemers is een Forms-evaluatie uitgezet (respons n=7). Het tweeluik werd gewaardeerd met

gemiddeld een 7,7. Studenten zouden graag verder verdiepen en gaven als tip om een volgende keer meer lessen aan te bieden waarbij meer intervisie kan plaatsvinden en ook gesprekken geoefend kunnen worden. Daarnaast werd aangegeven dat VC standaard aangeboden moet worden in het onderwijs omdat dit andere inzichten geeft in het communiceren zonder te oordelen en rekening houdend met behoeften. Vanuit de ondersteunende docenten werd het idee aangereikt om extra ruimte te maken voor bespreken of stilstaan bij de individuele leerdoelen.

Vervolg

De intentie is uitgesproken om in schooljaar 2024-25 de workshops weer aan te bieden met eventueel meer lesuren.

3.5. Hbo-V Minor 'Take the Lead'

Binnen de vierdejaars minor 'Take the Lead' is als 'pilot' onderwijs ontwikkeld m.b.t. 'Verbindend Communiceren en het thema Leiderschap'. De focus lag hierbij o.a. op samenwerking in teams.

Er vonden twee workshops van 100 minuten plaats in Kwartaal 1 schooljaar 2023-24 met drie weken tijd tussen de bijeenkomsten. In bijeenkomst 1 stond de theorie van VC centraal in relatie tot leiderschap. Studenten hadden hiervoor onder andere de Leadership Practice Inventory (LPI) ingevuld, een vragenlijst die transformationeel leiderschap in kaart brengt ([Plas & Crijsns, 2010](#)). Er is in de tweede bijeenkomst ingegaan op individuele en teambehoeften en op wat zorgt voor flow en wat niet: het bewust worden van wat goed gaat en hoe je kan kijken naar ervaren van knelpunten en komen tot win-win.

De 1e sessie van de minorbijeenkomst is opgenomen door een [Beeldcoach](#) die tevens docent is en coördinator van deze minor. De opname wordt, met toestemming van de studenten, gebruikt in de professionalisering van de hbo-V-docenten. In de bijeenkomsten waren studenten enthousiast maar er is geen formele evaluatie geweest. De ervaringen zijn meegenomen in de vervolgtrainingen. Helaas wordt deze minor momenteel niet meer aangeboden. De twee workshopsessies kunnen binnen een andere setting (bijvoorbeeld het vak Leven Lang Leren in jaar 3 van de hbo-V) worden ingezet of binnen de PPI-lijn jaar 3.

Ik heb geleerd hoe ik in de praktijk kan aangeven wat ik nodig heb en wat ik voel en hoe ik empathisch kan luisteren. -student

Ik heb mijn woordenschat aan gevoelens en behoeften vergroot - student

4. Setting 2: Onderwijs Urban Health Projects en Transprofessioneel Samenwerken

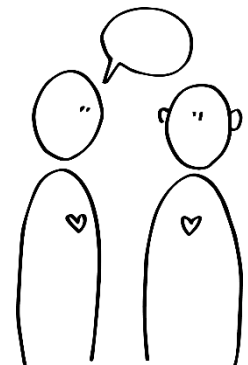
In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de activiteiten binnen de setting van het inter- en transprofessionele onderwijs jaar 2 van Instituut voor Gezondheidszorg (IVG) en Instituut Sociale Opleidingen (ISO). Ronde 1 betreft het 'oude onderwijs', Ronde 2 betreft het nieuw ontwikkelde transprofessioneel samenwerken onderwijs.

4.1. Ronde 1 Urban Health Projects (UHP-)onderwijs (2022-23)

Gedurende semester 2 van een schooljaar werken tweedejaars studenten in multidisciplinaire projectgroepen (van 6-8 studenten) aan grootstedelijke praktijkproblemen met externe opdrachtgevers. Hierin participeren studenten van de IVG-zorgopleidingen Verpleegkunde, Fysiotherapie, Ergotherapie, Logopedie en Medische Hulpverlening. Studenten werken bij de uitvoering van hun opdracht samen met: opdrachtgevers, burgers, (zorg)professionals en stakeholders die betrokken zijn bij dit onderwerp.

In deze ronde van het Comeniusproject wilden we:

- Verbindende Communicatie introduceren bij de docenten in het UHP-programma en bij hen achterhalen welke mogelijkheden zij zien voor Verbindende Communicatie in het interdisciplinaire/transprofessionele onderwijs.
- Zicht krijgen op hoe studenten hun eigen professionele en interprofessionele identiteit ervaren. Evalueren hoe het UHP-programma hieraan bijdraagt of hierin verandering brengt en kijken wat Verbindende Communicatie kan bijdragen.

Docenten UHP

Opzet: Veertien UHP-docenten (afkomstig van de verschillende betrokken opleidingen) ontvingen bij start van het semester in twee groepen een introductieworkshop Verbindende Communicatie (100 minuten). Halverwege het semester volgde een intervisiebijeenkomst waar zeven docenten aan deelnamen.

De introductieworkshop met als titel 'Workshop Samen werken en leren – Hoe kan VC bijdragen bij interprofessioneel onderwijs en samenwerking?' werd ontwikkeld en gegeven door de Senior Comenius Fellow. De workshop had voornamelijk tot doel dat docenten konden ervaren wat VC is en achterhalen welke meerwaarde zij ervaren en welke mogelijkheden zij zien voor implementatie in het (transdisciplinaire) onderwijs. Hierbij is ook ingegaan op de samenhang van VC en competenties met betrekking tot trans-/ interprofessioneel samenwerken. Tevens bood de workshop de gelegenheid om ontwikkelde materialen uit te proberen en bij te stellen.

Resultaten: Tijdens de workshops met docenten kwam naar voren dat 'veiligheid', vertrouwen en inspiratie belangrijk worden gevonden in de begeleiding en samenwerking met studenten. Moeilijker vindt men het ervaren van 'meelift'-gedrag, gebrek aan motivatie en conflicten in de groep. Aan de hand van voorbeelden vanuit de groep is ingegaan op de theorie van Verbindende Communicatie. Tijdens de intervisiebijeenkomst kwamen situaties naar voren waarbij docenten bewust VC hebben ingezet of dit hebben geprobeerd. Situaties in de lessen werden tijdens de

interviewbijeenkomst besproken en geduid vanuit het gedachtengoed van VC. Dit gaf inzicht in deze situaties. Gesproken werd over hoe VC hielp bij het aanklaarten van 'aanwezigheid' in de groep, het maken en bespreken van samenwerkingscontracten, het leveren van een gelijkwaardige bijdrage in de groep en het geven van feedback. Docenten gaven aan vaker dit soort 'intervisie' sessies te willen om stappen te kunnen zetten en meer inzicht te krijgen in situaties in de klas.

Ronde 1 Studenten UHP

Enquête Zicht op professionele identiteit, communicatie en samenwerking

Onder alle deelnemende UHP-studenten (n=464) is een vragenlijst uitgezet met vragen over ervaren professionele en interprofessionele identiteit, studiebevlogenheid, distress, zelf-compassie en empathie en ervaren samenwerking. De vragenlijst is aangeboden bij zowel de start van het UHP Programma in februari 2022 (respons n=300) als aan het einde van het UHP-programma in juni 2022 (respons n=192). De vragenlijst was niet specifiek gericht op Verbindende Communicatie omdat in deze ronde VC alleen in de vorm van een pilot aan een kleine groep studenten was aangeboden (zie paragraaf 'Pilot VC UHP'). De analyse 'van deze vragenlijst viel daarom buiten het bestek van het Comeniusproject maar kan wel als een nulmeting worden gebruikt. Wegens de benodigde tijdsinvestering is de analyse (nog) niet volledig afgerond. Er is een conceptverslag met eerste resultaten, waarvan bevindingen zijn meegenomen voor het ontwikkelen en evalueren van het TPS-onderwijs (zie paragraaf 4.2).

De globale eerste resultaten van T0

- Er lijkt een verschil in mate van ervaren distress (Distress screener; Braam et al., 2009) tussen studenten van de verschillende opleidingen (bij Ergotherapie beduidend lager en bij Logopedie en Medische Hulpverlening beduidend hoger).
- De mate van studiebevlogenheid (UBES 9 items; Schaufeli & Bakker, 2004) lijkt significant tussen opleidingen te verschillen. Hierbij lijken studenten van de opleiding Medische Hulpverlening het hoogst te scoren (waarbij de subschaal 'Toewijding' eruitspringt) en Logopedie significant lager dan de andere opleidingen.
- Interprofessionele identiteit (gemeten met de EPIS, Extended Professional Identity Scale, van Reinders et al. (2020)) lijkt voor studenten Verpleegkunde en Medische Hulpverlening groter te zijn en lijkt vooral bepaald door ervaren 'Sense of belonging'.
- De Professionele identiteit score (Macleod Clark Professional Identity Scale (MCPIS); Adams, 2006) lijkt voor Medische Hulpverlening hoger te liggen dan voor de andere opleidingen.
- De mate van 'zelfcompassie' (gemeten met de Verkorte Self Compassion Scale van Neff en Vonk (2009)) lijkt niet te verschillen tussen studenten van de betrokken opleidingen.
- Interpersoonlijke relatie (gemeten met de Interpersonal reactivity Index IRI-short version; De Corte, 2007; Ingoglia, 2016). De score verschilt met name op de schalen 'Personal distress' en 'Perspective taking'. De distress is bij Logopedie studenten het hoogst, studenten Medische Hulpverlening studenten scoren beter dan anderen op 'perspective taking'.

Pilot VC Studenten UHP

Met drie projectgroepen (binnen één klas) heeft een pilot plaatsgevonden met betrekking tot Verbindende Communicatie. Studenten uit deze klas (n=22) ontvingen:

- Eén introductieworkshop met de hele klas (respons n=18). Studenten ontvingen een 100 minuten introductieworkshop 'Samen werken en leren, bijdrage verbindend communiceren binnen UHP' waarbij onder andere met de gevoelens- en behoeftenkaarten van de Verbindingskaartenbox eigen casuïstiek werd besproken.
- Eén intervisie-/verdiepingsbijeenkomst in de eigen projectgroep rond het moment van de tussenevaluatie (respons n=19). Iedere groep had 50 minuten waarbij is ingegaan op het eigen samenwerkingsproces. De sessies zijn geobserveerd door de docent-onderzoeker en met informed consent is een geluidsopname gemaakt voor verdere uitwerking.
- De bovengenoemde enquêtes op T0 en T1 met een aanvullende vragenlijst op T1 met specifieke vragen over Verbindend Communiceren (respons n=19). Het idee was om te kijken naar mogelijke verschillen in scores tussen deze pilotgroep en groepen met andere studenten. Gezien de benodigde tijdsinvestering en complexiteit van de analyses is dit vooralsnog niet gedaan. Wel is de aanvullende vragenlijst met VC-vragen verwerkt.

Resultaten

- De introductieworkshop werkte verhelderend voor de studenten. Wat studenten belangrijk vinden bij het samenwerken is respect, afspraken, luisteren naar elkaar, duidelijkheid en openheid (zie Afbeelding 1). Moeilijk vond men vooral het niet nakomen van afspraken. Eigen casuïstiek is gebruikt bij het toelichten van de VC-theorie.
Eén van de studenten benoemde tijdens de bijeenkomst dat ze door het gebruik van de 'gevoelens- en behoeftenkaarten' en deze manier van bespreken in haar situatie niet eerder aan 'behoeften' had gedacht en het haar nu een andere kijk op de situatie gaf, ze deze beter kon 'plaatsen'.

Afbeelding 1: Mentimeter workshop Verbindend Communiceren UHP-studenten

Wat vind jij belangrijk/ heb je nodig om binnen je UHP-projectgroep te kunnen samenwerken en je op je gemak te voelen?

Welke situaties vind je moeilijk (lijken je moeilijk) in de samenwerking?

- Bij start van de tweede sessie werd geïnventariseerd wat uit de eerste workshop was blijven 'hangen' en wat men er al dan niet bewust mee heeft gedaan. Het algemene beeld hieruit is dat studenten niet direct met VC aan de slag zijn gegaan op school of stage, maar "het heeft wel in hun achterhoofd gezeten". Vooral het spel met de gevoelens- en behoeftenkaarten werd genoemd.

De drie projectgroepen hadden ieder een andere focus en type casus voor de bespreking. De bevindingen uit deze groepen zijn gebruikt in vervolgtrainingen voor TPS-docenten en -studenten om te laten zien hoe VC kan bijdragen aan samenwerking en communicatie.

Groep 1: Zicht op problemen samenwerking groepslid

Er is één student die de afspraken niet nakomt en bijna nooit aanwezig is. Studenten geven in eerste instantie aan het vooral te willen laten rusten. Ze hebben het er eerder met elkaar over gehad, dealen er mee en willen de opdracht halen, dan maar zonder zijn input. Als het gaat om samenwerking- en communicatie-skills is dit echter een uitgelezen situatie om op te reflecteren. De betreffende student is bij de start van de bijeenkomst niet aanwezig maar sluit later aan, waarna de groep en student samen in gesprek zijn gegaan onder leiding van de trainer. Geprobeerd is de groep te laten kijken naar de gevoelens en behoeften van de betreffende student en de gevoelens en behoeften in de groep, en aansluitend naar het kijken vanuit hun oordelen hierover. Studenten probeerden open te staan, gingen in gesprek. Het was moeilijk voor ze om niet in oordelen te vervallen en het vergde vaardigheid van de trainer in dit 'mediation'-proces. Bij de bespreking bleek onder andere dat het samenwerkingscontract in deze groep niet voldeed omdat deze met weinig aandacht was opgesteld. Niet alle behoeften van de groepsleden en passende strategieën waren meegenomen. Er was gebrek aan helderheid, openheid en vertrouwen. Na de sessie waren studenten zich nu bewust van gevoelens die zij eerder hadden weggedrukt. Voor één student leverde dit nu nog meer frustratie op dan dat ze aanvankelijk had, juist omdat voor haar voortgang en afronding van belang was en ze dit alles had willen laten rusten. De betreffende student die steeds afwezig was voelde voor het eerst ruimte om zijn situatie toe te lichten en voelde zich nu meer gehoord. Wel moest er nog gewerkt worden aan oplossingen voor zijn mate van bijdragen aan het project. Er is gezamenlijk besloten dat er een gesprek gepland werd met de UHP-docent en studenten om terug te komen op de gevoelens en behoeften die nu zijn losgekomen. De bespreking heeft ook laten zien hoe VC ingezet kan worden bij het opstellen van een samenwerkingscontract en de waarde daarvan.

Groep 2: Zicht op problemen samenwerking opdrachtgever

Studenten gaven aan in de onderlinge samenwerking weinig problemen te ervaren. Men had de groep in tweetallen gesplitst en echte groepssamenwerking was er hierdoor niet. Men ervoer wel moeite met contact van de opdrachtgever. Deze uitgewerkt m.b.v. de kaarten op verzoek van één student die over het gebruik van de kaarten enorm enthousiast was en nu de anderen hierin meenam.

Er komen veel gevoelens op tafel m.b.t. de opdrachtgever. Veel gevoelens van boosheid, frustratie. Er is, behoefte aan helderheid en duidelijkheid. De groep ziet dat er veel meer gevoelens speelden dan zij in eerste instantie dachten. De behoeften zijn soms ook anders dan verwacht. Het gaf handvatten voor vervolgstappen in het contact met de opdrachtgever.

Groep 3: Zicht op Ervaren Flow

Er is een heel fijne samenwerking in de groep. Dit was direct vanaf het begin zo. Er is veel samengewerkt en rollen waren duidelijk. Tijdens deze sessie is daarom gekeken met VC hoe deze fijne en goede samenwerking ontstaan is. Wat heeft eraan bijgedragen dat de samenwerking fijn

was? Met behulp van een oefening en gevoelens en behoeften kaarten is ingegaan op het ontstaan van ontspannenheid en Flow in de groep. Bijvoorbeeld: wat deed iemand, specifieke situatie, waar je blij van werd/ bijdroeg. Welke behoeften werden voor jou daar mee vervuld? Onderwerp feedback is kort besproken in de groep met o.a. het verschil tussen complimenten/feedback.

Conclusie van de groep: Afspraken waren helder en iedereen hield zich aan de afspraken. Er was een snelle en begripvolle communicatie. Iedereen stond voor elkaar klaar en was bereid te helpen. Het uitspreken wat het begrip voor elkaar en oog voor wat de ander daar in doet is fijn om te horen. Deze groep is zo veilig dat er diep kan worden ingegaan op de persoonlijke behoefte achter de basisbehoefte van samenwerking.

Positieve afsluiting: Studenten zijn zich nog meer bewust van een positieve samenwerking. Bewustwording dat ook daar veel gevoelens en behoeften achter zitten en dat het bijdraagt deze te bespreken.

C. Uitkomst vragenlijst TI interventiegroep

Op TI zijn door 19 van de 22 studenten in de interventieklas de specifieke vragen t.a.v. Verbindend Communiceren ingevuld.

De antwoorden op de open vraag *wat het belangrijkste inzicht is dat ze hebben opgedaan uit de 2 bijeenkomsten* laat zien dat aandacht voor communicatie door studenten belangrijk wordt gevonden en ze inzicht hebben gekregen in de kern van VC.

- *Dat woorden aan emoties geven heel inzichtelijk kan zijn voor elkaar, en vooral praten over emoties een veilig gevoel geeft. Hiernaast ben ik erachter gekomen dat woorden geven aan emoties nog best lastig kan zijn.*
- *Het heeft mij meer perspectief gegeven over hoe ik nou precies communiceer met mensen en hoe ik dit vanuit mijn kant kan verbeteren.*
- *Ik heb onder andere geleerd dat communiceren nog altijd "een ding" is, iets waar nog genoeg aan verbeterd kan worden wat betreft de samenwerking tijdens UHP en in het algemeen. Als je je niet uitspreekt kunnen mensen ook niet weten waar je tegenaan loopt.*
- *Voor mij is dat het goed is om niet altijd er vanuit te gaan hoe iemand iets bedoelt te zeggen en dat dit bijvoorbeeld negatief is terwijl het niet zo is*
- *Dat er een theorie is die uit gaat van behoeften en hoe je dat duidelijker krijgt door op een bepaalde manier te communiceren*
- *Dat het super belangrijk is hoe je met elkaar om gaat en dat je elkaar waardeert op welke manier dan ook. Dat communiceren een heel belangrijk aspect is in de samenwerking.*
- *Dat iedereen zijn eigen kwaliteiten heeft en dat iedereen op een andere manier communiceert en hierdoor andere waarden en normen heeft*
- *Kijken naar de behoefte van anderen bij problemen, dit is echter niet nieuw voor mij.*

Op de vraag hoe de aandacht van VC (workshops, vervolgbijeenkomst, aandacht in lessen met docent, eigen bijeenkomsten) heeft bijgedragen aan "jouw communicatie- en samenwerkingsvaardigheden" variëren de antwoorden. Een deel geeft aan dat het "niet zoveel heeft bijgedragen (n=6)" of wel meer bewustzijn maar niets veranderd (n=2) of ben al effectief bezig met samenwerken / leek op Professionele Communicatie (n=2) terwijl anderen (n=5) aangaven dat het "het zorgde dat ik meer mijn groepje begreep, ben er meer op gaan letten hoe ik zelf communiceer naar de rest van de groep/ondanks ongemak dergelijke workshops leuk en interessant om te doen" / Het heeft bijgedragen aan weten hoe je kan reageren binnen je groep en hoe anderen over je denken binnen de groep en waar eventuele valkuilen liggen. Eén student geeft aan: *het heeft geholpen vooral die ene dag toen onze groepje een lesje kreeg (2° interventie bijeenkomst), ze kwamen met goeie oplossingen voor onze probleem en hadden veel begrip voor mijn persoonlijke situatie. wat heel fijn was. Een*

andere student uit dezelfde groep rapporteert: *Wij hebben met het groepje een gesprek gehad over alles wat ons dwars zat met betrekking tot de samenwerking en hierna hebben wij daadwerkelijk verschil gezien.*

Tips die deze studenten hebben specifiek gericht op Verbindend communiceren variëren van *'misschien handig hier ook een cursus van in het eerste jaar te zetten (n=3)'* of *het meer te verwerken in het onderwijs (n=2)* dan *aparte lessen wat ook kan zorgen wellicht voor meer draagvlak (n=1)*.

Anderen zouden *meer workshops willen omdat het voor sommigen een echte eyeopener in het leren communiceren met elkaar kan zijn.* Anderen vonden het *prima zo, gewoon zorgen dat het aan bod komt* of *geen tips (n=6)*.

4.2. Ronde 2: Transprofessioneel Samenwerken (TPS) onderwijs (2023-24)

Een onvoorziene ontwikkeling en uitgelezen kans om verbindend communiceren te implementeren in het transprofessionele onderwijs was het in schooljaar 2022-23 genomen besluit tot herontwikkeling van het UHP-onderwijs tot "Transprofessioneel Samenwerken (TPS) onderwijs" met start in het tweede semester van studiejaar 2023-24. Deze ontwikkeling betekende dat het vervolg van dit deel van het Comeniusproject zich heeft toegespitst op implementeren van Verbindend Communiceren in het TPS-onderwijs.

In dit nieuw te ontwikkelen TPS-onderwijs 'zouden (gefaseerd) meer opleidingen participeren dan in het voorgaande UHP-onderwijs. De focus kwam meer te liggen op transprofessioneel samenwerken en het reflecteren op de eigen rol en bewustzijn op (inter)professionele- en persoonlijke identiteit.

Vanuit het Comeniusproject zat de senior fellow in de 'klankbordgroep voor de ontwikkeling van de blauwdruk voor dit onderwijs'. Mede door de ervaringen uit de eerder beschreven UHP-pilot is in de blauwdruk voorzien dat het gedachtengoed van 'Verbindend Communiceren' een basis wordt bij het samenwerken en de reflectie. Dit zowel ten aanzien van de onderlinge samenwerking als bij de leeractiviteit 'Transprofessioneel overleg (TPO)' met de client. Deze blauwdruk is door de UHP/TPS coördinator (en projectgroep lid van het Comeniusproject) gepresenteerd tijdens de Comeniusnetwerk Roadmap-bijeenkomst 'Transdisciplinair Samenwerken voor docenten studenten en beleidsmedewerkers Cirkel Transdisciplinair onderwijs (Verweij, 23 mei 2023).

TPS semester 2 schooljaar 2023-24

Vanaf semester 2 in schooljaar 2023-24 is het onderwijs Transprofessioneel Samenwerking in beperkte vorm van start gegaan (fysiotherapie, ergotherapie, logopedie, medische hulpverlening). De cursushandleiding van het totale programma is beschikbaar voor docenten en studenten binnen het programma Bright Space (Transprofessioneel samenwerken IVG2TPS001-2023). In bijlage 4 zijn de visie, leerdoelen en de opzet van het TPS-programma weergegeven gericht op verduidelijking van de samenhang met Verbindend Communiceren.

Om Verbindend Communiceren in het programma op te kunnen nemen zijn 4 docenten in een driedaagse training als 'Ambassadeur VC' getraind (zie ook hoofdstuk 6 voor toelichting Ambassadeurstraject). Deze 4 docenten hadden gedurende de uitvoer van het TPS-onderwijs de taak om ook de andere TPS docenten te ondersteunen bij het onderwijs m.b.t. VC. Alle 8 TPS-docenten volgden gezamenlijk ook een startworkshop gericht op toepassing van VC in het TPS-programma en het uitvoeren van een workshop met studenten om VC te introduceren. Deze workshop is gegeven door de Comenius Fellow.

Deze opzet bracht met zich mee dat de helft van de docenten meer achtergrond en ervaring met VC had dan de andere helft. Er werden gedurende het semester voor docenten meerdere bijeenkomsten belegd om lessen voor te bereiden en het verloop van het programma te evalueren in zogenaamde 'sleutelbijeenkomsten'. De ambassadeurs hadden hierbij een sleutelrol. Ter ondersteuning voor studenten is een kenniscлип gemaakt en was er voor iedere studente een fysiek 'Zakboekje Verbindend Communiceren' beschikbaar.

Evaluatie met studenten

Er participeerden 236 studenten van de opleiding fysiotherapie, ergotherapie, logopedie en medische hulpverlening. De opleidingen Verpleegkunde en Social Work participeerden nog niet vanwege curriculumontwikkelingen bij deze opleidingen.

TPS-Evasys

Evaluatie van onderwijs onder studenten vindt bij de Hogeschool Rotterdam plaats met behulp van [Evasys](#)-enquêtes. De TPS-Evasys is aan het eind van het semester (juni 2024) uitgezet onder alle deelnemende studenten $n=236$. De docenten is gevraagd in de laatste lesruimte voor het invullen hiervan in te ruimen. Bij navraag bleken sommige docenten dit niet te hebben gedaan. Dit zal invloed hebben gehad op de respons en verdeling hiervan over de verschillende klassen. De achtergrond van studenten is bij de Evasys niet te achterhalen om dit te kunnen duiden. De respons was $n=101$ (43%).

Vragen zijn gesteld op een vijfpuntsschaal van 'zeer oneens' tot 'helemaal mee eens' en er was gelegenheid voor het geven van tips en tops. Ten aanzien van verbindend communiceren waren er 3 stellingen opgenomen (van de 22 in totaal). Zie Tabel 2.

Tabel 2. Evasys-vragen Verbindend Communiceren, semester 2 2023-24

Er is in de lessen voldoende aandacht besteed aan de mate waarin verbindend communiceren kan bijdragen aan communicatie- en samenwerkingsvaardigheden.	$N=101$ 3.0 sd 1	Zeet oneens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens
Aandacht voor verbindend communiceren heeft bijgedragen aan het verbeteren van mijn communicatie-samenwerkingsvaardigheden.	$N=101$ 2.6 sd 0.9	Zeet oneens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens
Aandacht voor verbindend communiceren heeft bijgedragen aan het stilstaan bij de behoefte van een ander (bv groepsleden, patiënt, opdrachtgever).	$N=100$ 2.7 sd 1	Zeet oneens 1 2 3 4 5 Helemaal mee eens

Het blijkt moeilijk de resultaten te duiden. Heeft de docent weinig aandacht aan VC besteed en vond men dat voldoende, of juist veel en vond men dat voldoende of te weinig bijvoorbeeld? Gezien het verschil in training van de docenten en de input uit de docentevaluatie (zie onder Tabel 4) waaruit blijkt dat enkelen weinig aandacht aan VC hebben besteed kan dit beiden het geval zijn. Om hier meer zicht op te krijgen zou gedetailleerder vervolgonderzoek op zijn plek zijn.

Comeniusvragenlijst 'Zicht op professionele identiteit, communicatie en samenwerking'

Vanuit het Comeniusproject is via Limesurvey ook een vragenlijst uitgezet onder de 236 studenten met als titel: 'Zicht op professionele identiteit, communicatie en samenwerking'. De vragenlijst bestond uit dezelfde vragen als de eerdere UHP-vragenlijst (zie paragraaf 4.1) aangevuld met specifieke vragen met betrekking tot VC (Tabel 4). Deze vragen zijn samengesteld op basis van de kernelementen en processen van VC met input uit The Nonviolent Communication Behaviors Scale (Cheung et al, 2022) en 'The Pathways to Liberation Matrix (Gotwals, et al 2008), een Nonviolent Communication selfassemblies vaardigheden matrix.

Respons

Er hebben 104 studenten gereageerd waarbij er 100 (42%) studenten vragen hebben ingevuld. Niet alle vragen zijn door iedereen ingevuld. Met betrekking tot verbindend communiceren waren dit er 77 (respons 33%). De verdeling over de opleidingen was als volgt:

Tabel 3. Respondenten vragen Verbindend Communiceren per opleiding

Opleiding	n	Percentage
Fysiotherapie	42	54.5
Ergotherapie	19	24.7
Logopedie	11	14.3
Medische hulpverlening	5	6.5
Totaal	77	100

Kijkend naar Tabel 4 lijkt het erop dat aandacht voor VC voor bijna 60% van de studenten heeft bijgedragen aan het stil staan bij de behoefte van de ander (12% denkt van niet) en bij 55% aan het empathisch luisteren zonder kritiek of schuld te horen (18% denkt van niet). Vijftien procent van de studenten denkt dat de aandacht voor VC niet echt heeft bijgedragen aan zijn of haar communicatie skills.

Tabel 4. De aandacht voor Verbindend Communiceren tijdens het TPS-programma heeft voor mij bijgedragen aan (n=77)

	Volledig mee eens	eens	Nog mee eens/ nog mee oneens	Oneens	Helemaal mee oneens	Gemiddelde Standard-deviatie	Median, mode
1. mijn bewustzijn op het hebben van keuze	2 (2.6)	27 (35.1)	26 (33.8)	11 (10.6)	11 (10.6)	3.03 (1.09)	3.2
2. het stil staan bij wat ik zelf voel	1 (1.3)	24 (31.2)	28 (36.4)	13 (16.9)	11 (14.3)	3.12 (1.05)	3.3
3. het stil staan bij mijn behoeften		32 (41.6)	34 (31.2)	11 (14.3)	10 (13.0)	2.99 (1.05)	3.2
4. het stil staan bij behoeften van de ander	4 (5.2)	41 (53.2)	20 (26.0)	4 (5.2)	8 (10.4)	2.26 (1.04)	2.2
5. helder hebben hoe het met mij is zonder kritiek of verwijten		28 (36.4)	31 (40.3)	7 (9.1)	11 (14.3)	3.01 (1.02)	3.3
6. het kunnen uitspreken hoe het met mij is zonder kritiek of verwijten te uiten		32 (41.6)	26 (33.8)	9 (11.7)	10 (13.0)	2.96 (1.03)	3.2
7. het empathisch kunnen luisteren naar hoe het met de ander is, zonder kritiek of schuld te horen	1 (1.3)	41 (53.2)	21 (27.3)	8 (10.4)	6 (7.8)	2.70 (0.96)	2.2
8. het omgaan met wrijving/conflicten	3 (3.9)	32 (41.6)	24 (31.2)	9 (11.7)	9 (11.7)	2.86 (1.07)	3.2
9. het kunnen bijdragen aan oplossingen (strategieën) die tegemoet komen aan (mogelijk verschillende) behoeften in de samenwerking	3 (3.9)	34 (44.2)	24 (31.2)	9 (11.7)	7 (9.1)	2.78 (1.02)	3.2
10. mijn communicatie skills	4 (5.2)	34 (44.2)	24 (31.2)	4 (5.2)	11 (14.3)	2.79 (1.12)	3.2

Evaluatie met TPS-docenten

Tijdens de ingeplande docent overleggen (in sleutelbijeenkomsten) zijn aantekeningen gemaakt door de TPS-coördinator (Verweij, 2024). Daarnaast heeft een eidevaluatie plaats gevonden met de docenten in de vorm van een groepsgesprek (met 5 van de 8 docenten) en met de Senior Comenius Fellow. Punten ten aanzien van VC en het TPS programma die hieruit naar voren kwamen:

- VC is door docenten als verrijkend ervaren. *“Het helpt om bewuster te zijn van wat er gebeurt in het groep en dat ‘al het gedrag een oorzaak heeft’ terug te voeren naar behoeften.”*
- Ambassadeurs hadden meer handvatten. *Andere docenten hebben VC gedurende het lopende van het programma wat meer in de vingers gekregen. Zouden zelf meer willen oefenen.*
- VC kan meer ingezet worden in de lessen en als middel om de samenwerking tot stand te brengen.
- Voor zorgstudenten is de methodiek van VC goed inpasbaar. Ook gericht op hun eigen, toekomstige beroep.

Uit deze docentevaluatie bleek dat VC door sommige docenten (zonder de uitgebreidere training) nog als enkel een model van communiceren wordt gezien. Dit laat zien dat scholing m.b.t. tot wat het gedachtengoed van VC behelst en hoe dit kan bijdragen (zie hoofdstuk 2) een continu proces is en tijd en aandacht nodig heeft. Zoals ook in het hbo-V-docentprofessionaliseringprogramma (hoofdstuk 6) wordt uitgedragen draagt VC bij aan een grondhouding die ook ‘andere’ methoden ondersteunt. Dit wordt door een van de docenten verwoord als *“het inzetten van VC als het activeren van een mind set.”* TPS-docenten geven in de evaluatie verder aan: Als docenten meer vaardig worden kunnen ze VC makkelijker inzetten bij het verkennen van knelpunten in de samenwerking binnen de groepen en het evalueren van rollen binnen de groep. Er is nu wisselend in de groepen aandacht aan besteed.

Niet alle docenten hebben deelgenomen aan de tussentijdse *sleutelbijeenkomsten*. Juist diegenen met minder training kwamen ook niet naar deze bijeenkomsten. Dit zal ook invloed hebben op hoe studenten het programma hebben ervaren of wat ze van VC hebben meegekregen.

VC werd o.a. meegenomen in het onderdeel *“Feedbackgeven en beoordelen van de rol in de groep”*. Enkele docenten lukte het om hier met de studenten op meta-reflectieniveau naar te kijken. Bijvoorbeeld m.b.t. tot de vraag *“Wat maakt het moeilijk om ‘negatief’ te beoordelen, wat doet het met jou/de groep als je je niet echt uitspreekt”* Een docent merkte op: *“Vanuit vaardigheden VC/didactisch coachen kan je werken naar het doel van TPS, namelijk het ontwikkelen van samenwerkings- en communicatievaardigheden. Hoe je dit goed kan framen als docent vraagt nog aandacht.”*

4.3. Ronde 3 Schooljaar 2024-25 en verder (buiten Comeniusproject)

Vanaf schooljaar 2024-25 nemen de opleidingen Verpleegkunde en Social Work deel aan het TPS-onderwijs. In totaal nemen 960 studenten uit 6 opleidingen van 2 instituten deel in dit tweede semester van het 2° leerjaar. Het TPS-onderwijs is verder doorontwikkeld en er zijn extra VC-Ambassadeurs getraind. Deze ronde hebben ervaren Ambassadeurs samen met nieuwe Ambassadeurs de startworkshop met TPS-docenten voorbereid en gegeven.

4.4. Conclusie

Aandacht voor VC lijkt voor docenten en studenten op verschillende manieren te hebben bijgedragen aan communicatie en samenwerkingsaspecten. Dit ondanks de wisselende vaardigheid en aandacht daarvoor van docenten.

De resultaten geven aanknopingspunten voor verdere uitwerking van het onderwijsprogramma en professionalisering en facilitering van docenten met betrekking tot hoe VC in te zetten in de lessen t.b.v. Transprofessioneel Samenwerken. Hoe VC en het TPS-programma mogelijk bijdragen aan *de (trans)professionele identiteitsontwikkeling* is een onderwerp voor verdere analyse van de beschikbare data en vervolgonderzoek.

5. Setting 3: Leerwerkplekomgeving praktijkstage Hbo-Verpleegkunde

In deze setting hebben vier hbo-V-studenten in het kader van hun afstuderen een praktijkonderzoek uitgevoerd binnen hun eigen stageomgeving. Daarnaast hebben andere activiteiten plaatsgevonden zoals symposia en werkveldbijeenkomsten waarbij Verbindend Communiceren onder de aandacht is gebracht bij werkbegeleiders en betrokkenen bij praktijkleren.

5.1. Studentenprojecten

In semester 2 2022-23 zijn drie afstudeerprojecten uitgevoerd.

Erasmus MC afdeling Intensive Care (Oskamp, 2023).

- Doel: Inzicht krijgen in de mogelijke bijdrage van VC aan de ervaren kwaliteit van communicatie en samenwerking op de afdeling. Een korte VC-interventie met werkbegeleiders en leerlingen van de Intensive Care vond plaats tijdens een gebruikelijke lunchbijeenkomst zodat met kennis kon maken VC. De bijeenkomst werd geobserveerd door de student waarna een enquête is uitgevoerd en aanvullende interviews zijn gehouden.
- Resultaten: Het grootste deel van de participanten gaf aan dat scholing in VC kan bijdragen aan verbetering van de communicatie tussen studenten en werkbegeleiders én dat de communicatie tussen IC studenten en werkbegeleiders 'redelijk' is maar wel verbeterpunten heeft. Een interessante suggestie uit de interviews is om een "Aandachtsvelder" in VC te trainen die dit verder kan brengen (Ambassadeur VC praktijk).

Leerunits Orthopedie (Van der Spek, 2023) en Chirurgie (Leur, 2023) van het Franciscusgasthuis & Vlietland Ziekenhuis (FG&V).

- Doel: Onderzoek naar communicatie en samenwerking op de leerwerkplek van de leerunits. Hierbij vonden semigestructureerde interviews plaats met in totaal 10 werkbegeleiders (mbo en hbo) en 2 praktijkopleiders (hbo).
- Resultaten: Het toepassen van VC kan begeleiders helpen hun communicatieve vaardigheden te versterken en een vertrouwensvolle relatie op te bouwen met verpleegkundestudenten. Studenten vonden aanknopingspunten voor vervolgonderzoek naar het "veranderende type stagiair" op de werkvloer. De praktijkopleider en werkbegeleiders hebben behoefte aan training en scholing gericht op communicatiemiddelen en -methodes

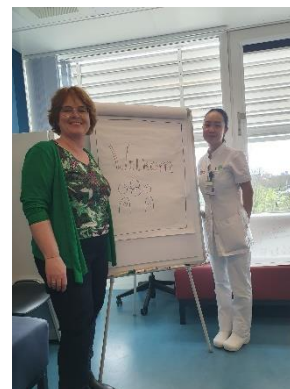
In semester 2 2023-24 is 1 afstudeerproject uitgevoerd

Zorg Innovatie Centrum (ZIC) afdeling Cardiologie/longgeneeskunde van het Franciscusgasthuis & Vlietland Ziekenhuis (FG&V) (Fang, 2024).

Doel: Onderzoek naar de invloed van een workshop Verbindend Communiceren (met 9 studenten) op de communicatie en samenwerking op de leerunit.

- Hierbij werd allereerst geïnventariseerd wat goed en minder goed gaat op de stageplek.

Voorbeelden van wat goed loopt "gerichte feedback op leerdoel, werkbegeleider(s) zijn betrokken, veel contact met instellingsdocent, veel leren van

medestudenten, sfeer op de afdeling, terug kunnen vallen op andere stagiaires, open naar elkaar, leerdoel makkelijk aangeven, extra lessen tijdens ZIC, veel momenten voor terugkoppeling, leuk team.

- Voorbeelden van wat moeilijk gaat: men vindt het lastig "Wanneer taken uit handen worden genomen zonder te communiceren", of dat je 'Feedback (schriftelijk) vraagt en dat pas na veel reminders weer terugkrijgt'. Wat minder contact met de praktijkopleider. Studenten ervaren soms 'De neerbuigende houding naar stagiaires toe', 'Geen betrokkenheid van werkbegeleiders', er is 'Niet altijd goede communicatie of afstemming onder collega's'. Studenten voelen zich soms ook onzeker: Als ik belangrijk feedback nodig heb, vind ik het soms "eng" om tijdens de dienst "nee" tegen iets te zeggen.
- Aan de hand van de uitwisseling en aangedragen casuïstiek is de theorie van VC toegelicht en hebben studenten aan de hand van een perspectieven oefening meer zicht gekregen op gevoelens en behoeften. Een voorbeeld is de casus 'dat werkbegeleiders vaak taken uit handen nemen van verpleegkundestudenten zonder dit te communiceren'. Dit zorgt voor irritatie en behoefte aan vertrouwen, samenwerking, communicatie (wederkerigheid) en gelijkwaardigheid. Een student geeft aan zich dan 'machteloos' te voelen omdat je namelijk een stagiaire bent. Zij geeft aan behoefte te hebben aan veiligheid en erkenning.
- Resultaten: Met elkaar vanuit VC kijken naar situaties die goed en minder goed gaan kan bijdragen aan begrip en erkenning van wat er speelt, verschillende perspectieven bieden en handvatten geven om er mee om te gaan. Het laat ook zien wat er bij studenten speelt en wat ze belangrijk vinden. Zoals bijvoorbeeld:
 - a. bewust worden van werkbegeleiders en studenten wat het effect is van (al dan niet bewust) 'werk uit handen nemen en hier het gesprek over aangaan
 - b. bewust worden van de dynamiek rondom feedback geven, wat hier speelt bij werkbegeleiders en studenten

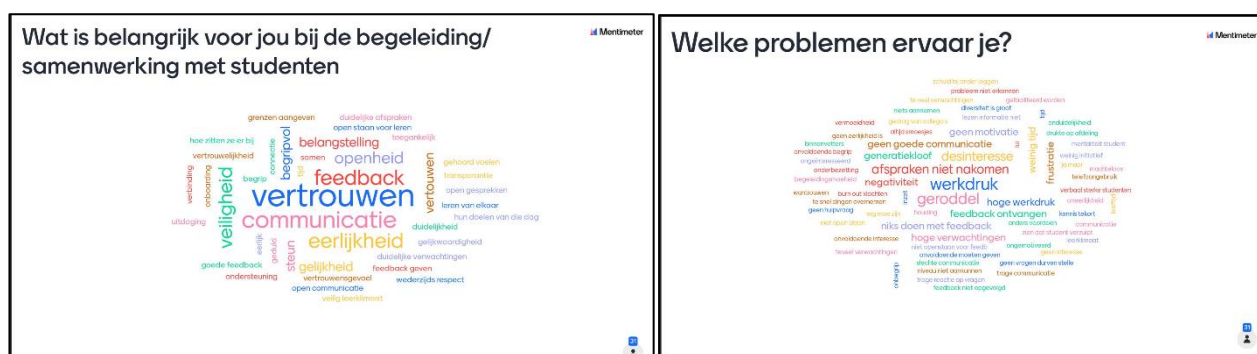
5.2. Andere activiteiten i.s.m. de praktijk

MiniSymposium Professional Friends
Samen Vooruit, Erasmus MC Academie
(nov 2023)

- Doel: Hoe bieden we deze studenten begeleiding en waar leggen wij onze grenzen? Hoe kunnen we aansluiten bij ieders behoeften en met elkaar in gesprek blijven? Hoe komen we samen vooruit?
- Het betrof een workshop met 40 professionals en studenten in de praktijk. M.b.v. verbindend communiceren is ingegaan op wat men belangrijk vindt bij de begeleiding en wat men als lastig ervaart. Middels een 'empathisch luisteren' oefening met 'verbindingskaarten' zijn studenten en begeleiders met elkaar in gesprek gegaan.
- Resultaten: Wat men belangrijk vindt in de begeleiding en samenwerking is o.a. vertrouwen, feedback, communicatie en eerlijkheid (zie afbeeldingen menitmeter). Ervaren problemen zijn met name de werkdruk, geroddel en afspraken niet nakomen.

Afbeelding 2: Mentimeter tijdens minisymposium Samen Vooruit

De oefeningen maakten deelnemers ervan bewust dat er vaker overeenkomsten zijn in behoeften dan gedacht en dat er verschillen zijn in strategieën om die in te vullen. Men had niet altijd oog voor wat ingezette strategieën voor een effect hebben op de ander en hoe dit bijdraagt aan (mis)communicatie en (de)motivatie.

- Evaluatie: Erasmus MC heeft een online evaluatie uitgezet. Respons is laag, n=9. Het onderwerp werd relevant gevonden en men was tevreden over de inhoud en activiteiten tijdens de workshop (zie tabel 5). Respondenten zijn

Tabel 5. De tevredenheid met de workshop Verbindend Communiceren

Mate van tevredenheid	1	2	3	4
1 heel ontevreden- 4 heel tevreden				
Onderwerp (relevant)	0	11.1	11.1	77.8
Inhoud	0	33.3	22.2	44.4
Activiteit tijdens workshop	0	11.1	55.6	33.3

Ik was er als begeleider. Goed doorvragen wat er achter gedrag zit maar ook ben ik mijzelf bewust geworden dat het prima is om eigen gevoelens te benoemen.

Begeleider; dat je je eigen oordeel
parkeert om echt te luisteren naar
waar de behoefte bij de ander ligt
(student). Dat achter elke vorm van
weerstand een behoefte ligt.

Je zou VC kunnen inzetten bij
coachgesprekken met studenten en
werkbegeleiders, met collega's
waarbij je weerstand bemerkt

6. Professionalisering docenten

Een van de doelen van het Comeniusproject was het werken aan een professionaliseringsprogramma voor docenten en praktijkbegeleiders. Gedacht werd aan een train-de-trainers programma waarbij docenten en praktijkbegeleiders studenten mee kunnen nemen in dit proces. Voordat docenten daadwerkelijk anderen kunnen trainen zullen zij eerst zelf moeten ervaren wat Verbindend Communiceren inhoudt en het concept in de vingers moeten krijgen.

6.1. Community of Practice: Werken met ambassadeurs

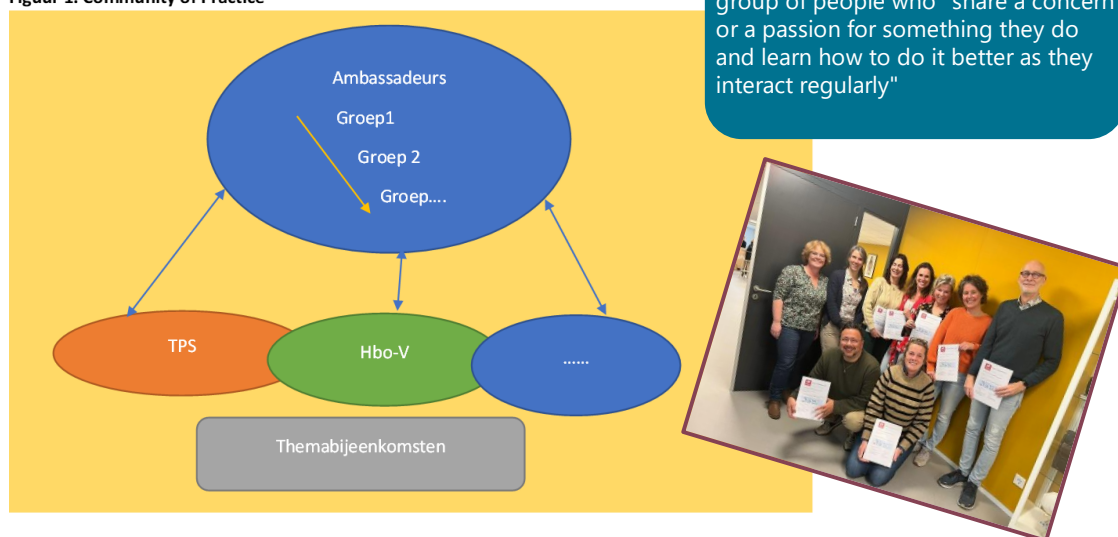
De “Community of Practice (CoP) Verbindend Communiceren – Samen werken & Leren” is opgezet met het doel om een groep van ‘ambassadeurs’ samen te stellen die diepgaander in VC getraind worden en daarna ook anderen weer kunnen inwijden in de basisbeginselen van VC . Deze ambassadeurs kunnen op basishniveau VC toelichten aan derden en verschillende werkvormen inzetten. Ze zijn geen gecertificeerde trainers (voor verdere details over gecertificeerd trainerschap zie [The Center for Nonviolent Communication | Home of NVC – Center for Nonviolent Communication](#) en [Assessment in NVC Europe for CNVC Certification](#)).

Samen vormen deze ambassadeurs een ‘Community of Practice’. Hierin staat het samen verder leren en elkaar ondersteunen bij trainingen en voorlichtingsactiviteiten centraal. Deze CoP kan in de toekomst worden uitgebreid met ambassadeurs vanuit de groep van praktijkbegeleiders en ambassadeurs vanuit andere instituten.

De start van de CoP-VC is vormgegeven vanuit het Comeniusproject, inclusief de training van de eerste groep ambassadeurs. Verdere implementatie en disseminatie vindt plaats vanuit curriculumvernieuwing hbo-V en vanuit de ontwikkeling van het Transprofessionele onderwijs. In samenspraak met al actieve ambassadeurs zullen de betrokken opleidingen en instituten dit verder moeten gaan organiseren.

Ambassadeurs en Werken aan een Community of Practice-VC

Figuur 1. Community of Practice

27

6.2. Professionalisering van docenten hbo-V

De inbedding van Verbindend Communiceren in het onderwijs van de hbo-V via docentprofessionalisering vindt plaats in een bredere ontwikkeling van onderwijsvernieuwing van de hbo-V. In november 2022 is de Ontwikkelgroep Professionalisering (waar de Senior Comenius Fellow zowel deel van uitmaakt) van start gegaan om te komen tot een samenhangend trainingsaanbod, dat docenten toerust op het versterken van het zelfregulerend leervermogen en de ontwikkeling van de student.

Leeruitkomst Docent

De ontwikkelgroep heeft een leeruitkomst (LUK) voor docenten uitgewerkt (zie Kader 2) vanuit drie kernconcepten; formatief handelen (FH; Kneijber et. al., 2022), didactisch coachen (DC; Voerman & Faber, 2019) en Verbindend Communiceren (VC; Rosenberg, 2011), inclusief succescriteria op drie beheersingsniveaus (Ontwikkelgroep Professionalisering, 2024).

Kader 2: LUK Docent

De docent creëert vanuit een coachende rol een interactieve en contextrijke leeromgeving door gebruik van pedagogische en didactische strategieën om het zelfregulerend leervermogen van studenten te stimuleren.”

Dit versterkt de ontwikkeling van de student tot een wendbare en veerkrachtige verpleegkundige die vanuit een holistische aanpak persoonsgerichte zorg kan bieden in uiteenlopende situaties.

Om de geformuleerde leeruitkomst docent te kunnen bereiken zijn kennis, vaardigheden en houdingsaspecten vanuit de kernconcepten FH, DC en VC relevant. De drie kernconcepten zijn met elkaar verbonden, vullen elkaar aan, versterken elkaar (zie Afbeelding 1) en vormen de basis voor het meerjarige professionaliseringstraject. In de verantwoording van de trainingen is ook verbinding gemaakt met de uitgangspunten en bouwstenen die de onderwijsvisie dragen zoals benoemd in 'Hét Kompas voor het nieuwe onderwijs hbo Verpleegkunde' (Ontwikkelgroep Professionalisering, 2024).

Afbeelding 1: De concepten Formatief Handelen, Didactisch Coachen en Verbindend Coachen in verbinding

Het gedachtengoed van VC helpt om effectief te communiceren in verbinding met jezelf als docent in de rol van coach en in verbinding met de student. Het bevordert het bewustzijn van de behoeften met betrekking tot welzijn en het werk- en leerklimaat en draagt bij aan het onderzoekend en reflectief vermogen van zowel docenten als studenten. Het trainen in VC zorgt voor bewustwording van keuzemogelijkheden en uitbreiding van communicatiemogelijkheden in de interactie met anderen. Hiermee kunnen verpleegkundig leiderschap, verpleegkundige ondersteuning van zelfmanagement en eigen regie en studentenwelzijn worden versterkt (Duprez, Jedeloo & van der Hecke, 2023, Bakker et al. 2022, Wacker & Dziobek 2018).

Opzet en verloop docentprofessionalisering hbo-V, kernconcept VC

De ontwikkeling en implementatie van het nieuwe curriculum voor de hbo-V verloopt in fasen; de docentprofessionalisering sluit hierbij aan. Er is in voorzien dat docenten eerst meer scholing in de kernconcepten krijgen en dat er daarna naar integratie wordt toegewerkt, rekening houdend met behoeften en vaardigheden van de individuele docent. De samenstelling van het programma is hierbij een dynamisch groeiproces en zal de lijn volgen van het reeds beproefde 'didactisch coachen' traject. Docenten worden bij een jaarlijkse evaluatie- en planningsgesprekken gevraagd naar hun ontwikkeling op dit gebied.

T.a.v. VC was anno voorjaar 2024 voorzien in een basis van 3 dagdelen. In maart 2024 is gestart met professionalisering van de docenten van jaar 1 en 2. Voor docenten van jaar 3 en 4 was dit traject vanaf kwartaal 2 schooljaar 2024-25.

Docenten jaar 1 en 2 zijn verdeeld in vier onderwijsteams (A, B, C, D) die ieder zorg dragen voor een kwart van de studenten (in totaal 470). Teams vergaderen apart en op andere momenten worden 2 teams gezamenlijk aangestuurd door 1 onderwijsmanager. De start van de scholing is daarom opgezet voor docenten jaar 1 en 2 gezamenlijk. Rekening houdend met werkdagen en omstandigheden zijn alle 55 docenten ten behoeve van de scholing herverdeeld in de vier groepen. Daarnaast heeft de 'Ontwikkelgroep Onderwijs Jaar 1' apart bijeenkomsten gehad en daarmee een intensiever traject gevolgd (8 docenten).

Evaluatie dagdeel 1 'Verbindend Communiceren introductie en proces'

In totaal hebben 55 docenten van jaar 1-2 het eerste dagdeel VC gevolgd in groepen van 6 tot 12 docenten per keer. Na elke bijeenkomst van een nieuwe groep werd de betreffende groep uitgenodigd een online vragenlijst in te vullen. Daarnaast zijn er bij de bijeenkomsten aantekeningen gemaakt die inzicht geven in verloop en waardering van de bijeenkomsten. Dit gaf ook tips voor verdere verfijning van het programma.

Samenvattende resultaten: De respons op de online vragenlijst is ongeveer een kwart, in lijn met andere evaluaties. De hoge werkdruk door o.a. de curriculumontwikkeling is een mogelijke verklaring hiervoor. De 10 respondenten beoordelen de bijeenkomst met gemiddeld een 7.8 (range 7-9). Zij gaven aan nieuwe inzichten en bewustwording te hebben ontwikkeld. Bijna alle respondenten zijn het erover eens dat VC een plek in het onderwijs aan studenten jaar 1 zou moeten krijgen:

“Het is belangrijk dat studenten inzicht krijgen voor een verbindende communicatievorm waarin de student verantwoordelijkheid neemt voor wat ze voelen ervaren en wensen, op deze manier neemt de kans op respect, begrip en een win-win uitkomst voor zowel zender als ontvanger toe”;

Eén respondent denkt aan een later moment in de studie: *“De basis kan zeker. Het kan ook als basis dienen voor andere communicatie. Al denk ik dat dit verder vordert dan puur basiscommunicatie en daarmee past het misschien beter in een hoger leerjaar.”*

Vooruitblik schooljaar 2024-25 en verder

De ontwikkelingen binnen het Comeniusproject en het enthousiasme van de docenten hebben in mei 2024 geleid tot het besluit om VC voor studenten in het curriculum te integreren (zie hoofdstuk 2). Dit betekent dat de StudieloopbaanCoaches (SLC-ers), die lesgeven binnen het domein ‘Persoonlijke en Professionele Identiteit (PPI)’, versneld extra scholing en ondersteuning nodig hebben. Dus niet alleen scholing t.b.v. van hun docentvaardigheden en ondersteuning in zelfregulerend leren, maar ook t.b.v. het overbrengen van het concept en de principes aan studenten (train de trainers). Dit was een uitdaging omdat docenten op dat moment enkel 1 dagdeel VC hebben gehad.

Evaluatie

Deze scholing voor SLC-ers valt buiten het tijdspad van het Comeniusproject en past binnen verdere implementatie- en disseminatie-activiteiten. In kwartaal 2 van schooljaar 2024-25 is het onderwijs voor de studenten van start gegaan (voor de opzet hiervan zie bijlage 3). Door alles wat ontwikkeling van een nieuw curriculum met zich meebrengt was er uiteindelijk geen ruimte voor de scholing van de SLC-ers. Ook hebben de dagdelen 2 en 3 m.b.t. Verbindend Communiceren anno september 2024 (nog) niet plaatsgevonden. Dit heeft invloed op de bekwaamheid van SLC-docenten om het gedachtengoed uit te dragen. Er is ter ondersteuning van de SLC-docenten extra aandacht besteed aan voorbereidende PowerPoints met lesopzet (volgens principes van formatief handelen), instructies en kennisclips voor de studenten (zie o.a. producten).

In het voorjaar van 2025 wordt geëvalueerd hoe het onderwijs is verlopen en welke aanpassingen er nodig zijn voor zowel professionalisering van SLC-docenten als onderwijs aan studenten ten behoeve van schooljaar 2025-26.

6.3. Training docenten m.b.t. gebruik intervisietool op basis van VC

In september 2022 is voor het vak ‘Regielyn’ jaar 3 (onderdeel van studieloopbaancoaching) een intervisiemethode op basis van VC uitgewerkt (zie productenoverzicht bijlage 1). Docenten van de regielyn en daarbuiten konden vrijwillig intekenen op een introductieworkshop van 2 uur voor achtergrond en inzet van intervisie in bijeenkomsten met studenten. Ook werd verbindend communiceren ingezet bij het vak ‘Ervaringsgericht Leren in de Zorg’ waar middels een reflectieve casestudie handelingsverlegenheid wordt onderzocht en met simulatiepatiënten professionele communicatie wordt geoefend.

Evaluatie

- In totaal hebben 33 hbo-V docenten in schooljaar 2022-23 deelgenomen aan een introductieworkshop van 100 minuten. De meesten waren werkzaam in jaar 3. Veel van hen waren ook instellingsdocent voor praktijkstages in schooljaar 2 t/m 4).

- Aan het eind van het schooljaar zijn via een korte enquête onder de regiedocenten de introductieworkshop en de ervaringen met de inzet van de intervisietool geëvalueerd (verstuurd n=29, response n=18).

Het doen van intervisie wordt volgens de docenten door studenten gewaardeerd. Docenten hebben VC op meerdere manieren toegepast in de lessen. Dit wordt door een van de respondenten als volgt geïllustreerd: *Ik heb veel gewerkt met het zakboekje tijdens de regielessen bij intervisie. De VC-stappen toegepast (waarneming-gevoel-behoefte-verzoek) in de individuele coachingsgesprekken. Bij de Reflectieve Casestudie bij het schrijven en de reflectie op het narratief. Hierbij hebben we ingezoomd op de dialogen tussen: 1) student en patiënt, 2) student en naaste, 3) patiënt en naaste, 4) student en begeleider en 5) student en (instellings- of regie-)docent. Door te onderzoeken a.d.h.v. de VC-stappen waarneming-gevoel-behoefte-verzoek kregen studenten inzicht waar het mis ging in de communicatie. Conclusie was vaak dat de student de boosheid van de patiënt ervaarde als een aanval op henzelf en dat leidde bij henzelf tot zelfkritiek, onzekerheid of boosheid. Het was voor studenten een geheel nieuw inzicht om bij negatieve emoties te onderzoeken met de patiënt/naaste welke on vervulde behoeften er mogelijk speelden.*

Andere docenten gaven ook voorbeelden over toepassing tijdens lessen Professionele Communicatie en onderwijsleergesprekken.

Evaluatie regielijn studenten

In de jaarlijkse Evasys-studentenevaluatie van de regielijn is voor schooljaar 2023-24 een vraag opgenomen over intervisie. De gestelde vraag is: "De gebruikte methodes (zoals de verschillende vormen van intervisie) hebben een bijdrage geleverd aan mijn professionele identiteit". Dit wordt op een schaal van 1 tot 5 beoordeeld met gemiddeld een 3.3. (sd 0,9; n=50; respons 15%). Bij de open vraag aan studenten over welke lesonderdelen gehandhaafd moeten blijven, worden de intervisies door 17 van de 50 respondenten benoemd, waarbij zij ook specifiek op het belang van verbindend communiceren ingaan.

Vaak speelt er een gevoel van machteloosheid bij studenten als ik in gesprek ga over waarom een samenwerking niet verloopt of waarom ze zich niet comfortabel ergens bij voelen. Dit geeft ze iets in handen – docent hbo-Verpleegkunde

Als ik in contact met studenten en collega's negatieve emoties ervaar, ga ik nu op zoek naar mijn on vervulde behoeften en ga ik daar eventueel het gesprek over aan. Ook kan ik nu met veel meer compassie omgaan en begrip opbrengen voor de negatieve emoties van anderen. Daardoor minder behoefte aan 'gelijk krijgen' en meer voldoening halen uit het wederzijdse begrip, het voorkomen van escalatie en het meer plezier halen uit samenwerken met mensen die erg van jezelf verschillen.
Docent hbo-Verpleegkunde

7. Kansen voor Kennisdeling en verdere implementatie en disseminatie

Er zijn diverse kansen en ontwikkelingen om Verbindend Communiceren verder te integreren in het onderwijs binnen zowel de opleiding hbo-Verpleegkunde, in andere opleidingen van het Instituut voor Gezondheidszorg als in opleidingen van andere instituten van Hogeschool Rotterdam. Daarnaast zijn er verdere kansen en mogelijkheden voor docentprofessionalisering en ook scholing van ondersteunend personeel, zoals werknemers van bedrijfsbureaus. Deze laatste groep heeft veelvuldig contact met de studenten en kunnen vanuit hun rol bijdragen aan een veilige leeromgeving waarin behoeften van iedereen er toe doen.

Curriculum-Hbo-V

Verdere ontwikkeling van een geïntegreerde VC-lijn binnen alle jaargangen van het nieuwe curriculum voor de opleiding hbo-V is belangrijk. De uitdaging daarbij is om op basis van de evaluaties over de curriculumontwikkeling en docentprofessionalisering tot een verdere doorontwikkeling te komen, zodat een samenhangende leerlijn gerealiseerd wordt van jaar 1 t/m4.

Doorontwikkeling LUK-docent en Integratie aanbod FH, DC, FC

Verdere ontwikkeling de LUK-docent met succescriteria en passend (geïntegreerd) professionaliseringsaanbod op basis van Formatief handelen, Didactisch Coachen en Verbindend Communiceren is van belang. Hierbij kan samenwerking gezocht worden met Kenniscentrum Talentontwikkeling.

Werkveld Zorg

Landelijk en regionaal zijn er veel ontwikkelingen t.a.v. van stagemodelen en organiseren van stages in afstemming met hbo- en mbo-opleidingen.

Zowel uit diverse studentenonderzoeken als uit workshops tijdens de Regionale werkveldconferentie dd. blijkt interesse vanuit de praktijk voor het trainen van praktijkbegeleiders en werkbegeleiders in VC. Hier kan een vervolgstap gezet worden door aandacht te besteden aan VC bij de professionalisering van praktijkbegeleiders en werkbegeleiders. Dit kan bijvoorbeeld door integratie van VC in de assessmenttraining voor de praktijk (al dan niet in samenhang met aandacht voor Formatief Handelen en Didactisch Coachen, zie ook workshop Werkveldconferentie, Jedeloo, Spaan, De Vries 2024)).

TPS

Op basis van eerder opgedane ervaringen is in december 2024-2025 een tweede lichting ambassadeurs getraind (3 dagen). Hierin hebben zowel de coördinator van het TPS-onderwijs, een docent hbo-Verpleegkunde, een docent Logopedie en vier docenten Social work geparticipeerd. Door verdere bij- en nascholing en participatie in de Community of Practice (zoals beschreven in 6.1) kunnen docenten zich verder bekwamen en ervaringen uitwisselen.

Overige activiteiten HR-breed in verlengde van het Comeniusproject

Professionalisering van Onderwijsadviseurs van de Hogeschool Rotterdam

Vanuit de divisie onderwijs en onderzoek kwam in het voorjaar 2024 een verzoek voor een 'drieluik professionalisering Verbindend Communiceren' voor onderwijsadviseurs. Deze vraag kwam voort uit de wens om bij te dragen aan de onderlinge samenwerking binnen het team en de samenwerking van het team met andere onderwijsteams, met bepaalde themagroepen (bijv. Kwaliteitzorg, Curriculum, Toetsing, Kansgelijkheid en BlendHR) en met collega's van andere diensten. Er hebben 20 onderwijsadviseurs deelgenomen.

Na afloop is een onlinevragenlijst uitgezet, die door 16 deelnemers is ingevuld. Het Drieluik is beoordeeld met een gemiddeld cijfer van 7.9 (spreiding 7-9) en lijkt goed te hebben aangesloten bij de behoeften van de deelnemers. Als het gaat om verder bekwamen lijkt er vooral animo voor (begeleide) intervisie en casuïstiekbespreking.

Olievlek

De onderwijsadviseurs bleken ook 'ambassadeurs' te zijn voor verdere implementatie. Vanuit hun rol zijn er inmiddels contacten gelegd met verschillende opleidingen waarvoor zij werken, die interesse lijken te hebben voor VC. Activiteiten die hieruit zijn voortgekomen zijn o.a.:

- een VC-training van 2 middagen voor 20 medewerkers van het bedrijfsbureau RMI (Rotterdam Maritieme Instituut)
- *proeverijen in de professionaliseringsweek van Instituut sociale opleidingen (ISO) in november 2024. Hier hebben 90 docenten en bedrijfsmedewerkers deelgenomen.*
- Een *tweede drieluik voor onderwijsadviseurs* is gepland voor april-mei 2025 voor onderwijsadviseurs die nog niet hebben deelgenomen
- Een proeverij tijdens de landelijke 'Ledendag Netwerk O&O HBO' met als thema '*Verbinding Versterkt*' op 11 april 2025. Hier namen 25 adviseurs aan deel.

Aanbod HRacademie/ CTL

De opgedane ervaringen, de ontwikkelde materialen en de belangstelling vanuit de organisatie maken de weg vrij voor aanbieden van workshops en trainingen via de HRacademie / [The Center for Teaching and learning](#). De wens is in schooljaar 2025-26 een eerste aanbod te realiseren.

Inzet (HR brede) minoren

De proeverijen bij ISO en O&O hebben bijgedragen aan implementatie van verbindende communicatie in de nieuwe minor 'Ecorechtvaardigheid' die in 2025-26 van start gaat. In deze minor leren studenten van diverse disciplines de basis van verbindend communiceren in het werken aan een meer ecorechtvaardige stad. Hieraan wordt 2 ECs besteed. Bij de uitvoering van de workshops m.b.t. Verbindend Communiceren wordt samengewerkt met het HR-brede project Studium Generale Energietransitie en Circulariteit "Mission: Transition" zodat ook docenten en anderen kunnen deelnemen en uitwisseling ontstaat.

8. Conclusie Comeniusproject

In dit Comeniusproject werkten we toe naar een opleidingsoverstijgend onderwijsaanbod op het gebied van Verbindend Communiceren (VC) dat de transdisciplinaire samenwerking bevordert. Bovendien beoogden we binnen drie onderwijssettingen verbindende communicatie research-informed te implementeren. Tevens wilden we laten zien hoe toepassing van VC bij studenten in IVG-zorgopleidingen de mentale gezondheid van deze studenten kan verbeteren wanneer zij bezig zijn met ontwikkelen van transdisciplinaire communicatiecompetenties.

De doelstellingen zijn boven verwachting ruimschoots behaald en het Comeniusproject heeft ook vele additionele activiteiten gegenereerd. De kracht van het Comeniusproject was om aan te sluiten bij lopende ontwikkelingen en projecten in het onderwijs en gebruik te maken van bestaande werk- en ontwikkelgroepen. Deze weg was een andere dan die vooraf in het oorspronkelijk voorstel bedacht en bleek essentieel voor het slagen ervan.

Het Comeniusproject heeft bijgedragen aan de keus tot structurele inzet van VC in het curriculum van de opleiding hbo-Verpleegkunde (hbo-V) en professionalisering van hbo-V docenten. De opzet van een 'Community of Practice -VC Samen werken & leren' en het werken met meer VC-vaardige 'Ambassadeurs' zijn voorbeelden van activiteiten die hebben bijgedragen aan verdere implementatie en bestendiging van het gedachtengoed van VC binnen de hbo-V en daarbuiten.

Het Comeniusproject heeft er ook aan bijgedragen dat VC in het nieuw ontwikkelde Transprofessioneel Samenwerken Onderwijs als rode draad in het onderwijsprogramma is opgenomen. Dit onderwijs wordt vanaf schooljaar 2024-25 gevolgd door ruim 1000 studenten van 2 instituten (Instituut voor Gezondheidszorg en Instituut Sociale Opleidingen) van Hogeschool Rotterdam.

Er zijn diverse producten ontwikkeld zoals een 'Zakboekje Verbindend Communiceren', blauwdrukken van trainingsprogramma's voor ambassadeurs en docenten, onderwijs voor studenten met kennisclips en ondersteunde materialen.

Het Comeniusproject heeft ertoe geleid dat er binnen Hogeschool Rotterdam brede belangstelling is ontstaan voor Verbindend Communiceren. Zowel voor implementatie in het onderwijs voor studenten en docenten, maar ook voor het bevorderen van samenwerking en communicatie in docententeams en samenwerkingsverbanden.

Voor duurzame doorontwikkeling en implementatie is het nodig om structureel een coördinator voor de VC-lijn te benoemen en te faciliteren. Dan kan de 'Community of Practice Verbindend Communiceren' worden doorontwikkeld en kan een trainingsaanbod tot stand komen via het Centrum for Teaching and Learning (CTL / HRacademie) Hogeschool Rotterdam met daarbij ruimte voor evaluatie en onderzoek op het gebied van VC.

Literatuur

- Adriani, P. A., Hino, P., Taminato, M., Okuno, M. F. P., Santos, O. V., & Fernandes, H. (2024). Non-violent communication as a technology in interpersonal relationships in health work: a scoping review. *BMC health services research*, 24(1), 289. <https://doi.org/10.1186/s12913-024-10753-2>.
- Bakker, E. J. M. (2022). *Mental health and dropout of nursing students*. [PhD-Thesis – Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam]. s.n.
- Bakker, E. J., Dekker-van Doorn, C. M., Kox, J. H., Miedema, H. S., Francke, A. L., & Roelofs, P. D. (2022). Conflict or connection? A feasibility study on the implementation of a training based on connecting communication in a nursing curriculum. *Nurse education today*, 111, 105302.
- Bakker, E. J. M., Roelofs, P. D., Kox, J. H. A. M., Miedema, H. S., Francke, A. L., van der Beek, A. J., Boot, C. R. L. (2021). Psychosocial work characteristics associated with distress and intention to leave nursing education among students; A one-year follow-up study. *Nurse education today* 101, 104853. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.104853>
- Braam, C., Van Oostrom, S. H., Terluin, B., Vasse, R., De Vet, H. C. W., & Anema, J. R. (2009). Validation study of a distress screener. *Journal of occupational rehabilitation*, 19, 231-237.
- Curriculumraad Hbo-Verpleegkunde (2021). *Terugkoppeling curriculumdag 12 juli 2021 projectgroep en curriculumraad. Actualiseren Curriculum* [PowerPoint]. Hogeschool Rotterdam.
- De Corte, K., Buysse, A., Verhofstadt, L. L., Roeyers, H., Ponnet, K., & Davis, M. H. (2007). Measuring empathic tendencies: Reliability and validity of the Dutch version of the Interpersonal Reactivity Index. *Psychologica Belgica*, 47(4).
- Duprez, V., Jedeloo, S., & Van Hecke, A. (2018, 2023). Communicatie, de basis van zelfmanagementondersteuning. In *Verpleegkundige ondersteuning bij zelfmanagement en eigen regie. Tweede Herziene druk*. (pp. 69-89). Bohn Stafleu van Loghum.
- Grootendorst, A. (2019). *Professionele Identiteit ontwikkelen gedurende de hbo-opleiding: een handreiking voor HBO-opleidingen die loopbaangericht willen opleiden*. Hogeschool Rotterdam.
- Hbo Verpleegkunde (2024a). *Hét kompas voor het nieuwe onderwijs hbo Verpleegkunde*. Versie 2, januari 2024. Hogeschool Rotterdam.
- Ingoglia, S., Lo Coco, A., & Albiero, P. (2016). Development of a brief form of the Interpersonal Reactivity Index (B-IRI). *Journal of Personality Assessment*, 98(5), 461-471.
- Jedeloo, S. (2016). *Cursushandleiding Keuzevak Verbindend Communiceren–werken aan duurzame relaties– IVGVBC01K*. Hogeschool Rotterdam.
- Jedeloo (2022). *Comeniusbeurs Senior Fellow: Verbindend Communiceren als sleutel voor effectieve (transdisciplinaire) communicatie en samenwerking*. Aanvraag met projectvoorstel. Hogeschool Rotterdam. Zie [projectpagina](#) Kenniscentrum Zorginnovatie.
- Jedeloo S. (2023). *Voortgangsverslag Comenius Fellows Verbindend Communiceren als sleutel voor effectieve transdisciplinaire communicatie en samenwerking*.
- Jedeloo, S., & van Weele, E. (2015). *ZorgBasics Zelfmanagement*. Boom Lemma.
- Jedeloo, S., Roelofs, P.D., Bakker, E.J.M. (2018). Voorstel experiment 'werken aan weerbaarheid door woorden die werken' voor studenten, docenten en praktijkopleiders verpleegkunde. [Werkplaats Inclusieve Pedagogiek en didactiek](#). Hogeschool Rotterdam.
- Johnson, S., & Van Raak, M. J. (Reds.). (2023). *Inspiratiedocument Transprofessioneel leren en werken Instituut voor Sociale Opleidingen Instituut voor Gezondheidszorg*. Hogeschool Rotterdam.
- Kaljouw, M., & Wijma, S. (2020). *Samenwerken aan passende zorg: de toekomst is nú. Actieplan voor het behoud van goede en toegankelijke gezondheidszorg*. Zorginstituut Nederland/ Nederlandse Zorgautoriteit.
- Kim, H. K., & Jo, H. K. (2022). Effects of a nonviolent communication program on nursing students. *SAGE Open*, 12(3), 21582440221096139.
- Kim, J., & Kim, S. (2022). Effects of a nonviolent communication-based anger management program on psychiatric inpatients. *Archives of psychiatric nursing*, 41, 87-95.

- Kneyber, R., Sluijsmans, D., Devid, V., & Wilde-Lopez, B. (2022). *Formatief handelen: Van instrument naar ontwerp*. Phronese.
- Macrander, H. (2024). *Verbindend Communiceren, hoe dan?* Uitgeverij Thema. ISBN 9789462724082
- Ministerie van VWS. (2019, december). *Voortgangsrapportage Werken in de Zorg*. Ministerie van VWS.
- Miyashiro, M. R., & Colonna, J. (2011). *The empathy factor: Your competitive advantage for personal, team, and business success*. PuddleDancer Press.
- Museux, A. C., Dumont, S., Careau, E., & Milot, É. (2016). Improving interprofessional collaboration: The effect of training in nonviolent communication. *Social work in health care*, 55(6), 427–439.
- Neff, K. D., & Vonk, R. (2009). Self-compassion versus global self-esteem: Two different ways of relating to oneself. *Journal of personality*, 77(1), 23–50.
- Nosek, M., Gifford, E., & Kober, B. (2014). Nonviolent Communication (NVC) training increases empathy in baccalaureate nursing students: A mixed method study. *Journal of Nursing Education and Practice*, 4(10).
- Ontwikkelgroep Professionalisering (2024). *Leeruitkomst "de docent vanuit de coachende rol- In het kader van docentprofessionalisering binnen onderwijsvernieuwing hbo Verpleegkunde " versie 2.1*. Hogeschool Rotterdam.
- Reinders, J. J., Lycklama À Nijeholt, M., Van Der Schans, C. P., & Krijnen, W. P. (2020). The development and psychometric evaluation of an interprofessional identity measure: Extended Professional Identity Scale (EPIS). *Journal of interprofessional care*, 1–13.
- Rosenberg, M. B. (2011). *Geweldloze Communicatie. Nieuwe volledig herziene editie*. Lemniscaat.
- Schneider, M., Preckel, F. (2017). Variables associated with achievement in higher education. A systematic review of meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 143(6), 565– 600 <https://doi.org/10.1037/bul0000098>
- Sears, M. (2010). *Humanizing Health Care. Creating cultures of compassion with Nonviolent Communication*. Dissertation. PuddleDancer Press.
- Schaufeli, W., & B. Bakker, A. (2004). Bevlogenheid: een begrip gemeten. *Gedrag & Organisatie*, 17(2).
- Smit, M., Taks, S., & Mostert- van der Sar, M (2021). *Toolbox multidisciplinair werken in onderwijsprojecten*. Hogeschool Rotterdam.
- Taylor, R., Thomas-Gregory, A., & Hofmeyer, A. (2020). Teaching empathy and resilience to undergraduate nursing students: A call to action in the context of Covid-19. *Nurse education today*, 94, 104524.
- Tielemans, E. (2019). *Verbindende Besluitvorming werkt*. Giant ISBN 9789044137248
- Van Zaalen, Y., Mulderij, M., & Deckers, S. (2020). *Interprofessioneel communiceren in zorg en welzijn*. Coutinho.
- Verweij, J. C. M. (2020). *Cursushandleiding Urban Health Project-Interprofessioneel samenwerken in een diverse en inclusieve samenleving*. IVGUHP03P2. Hogeschool Rotterdam.
- Voerman, L., & Faber, F. (2019). *Didactisch Coachen*. Hoge verwachtingen concreet maken met behulp van feedback, vragen en aanwijzingen. De Weijer Uitgeverij.
- Wacker, R., & Dziobek, I. (2018). Preventing empathic distress and social stressors at work through nonviolent communication training: A field study with health professionals. *Journal of Occupational Health Psychology*, 23(1), 141–150. <https://doi.org/10.1037/ocp0000058>

Bijlage 1: Producten

Binnen het Comeniusproject zijn meerdere (interne)producten ontwikkeld. Het materiaal is samengesteld op basis van materiaal gebruikt in [Ai-opener](#) trainingen en ervaringen van de trainers Eva-Maria Schneijderberg en Susan Jedeloo zowel binnen als buiten de Hogeschool Rotterdam. Doorontwikkeling heeft plaatsgevonden op basis van evaluaties deelnemers binnen het Comeniusproject. We vertrouwen erop dat het materiaal met zorg wordt gebruikt en uitgedragen. Het uitgewerkte materiaal is verzameld op de TeamsTegel Community of Practice Verbindend Communiceren CoP-VC van Hogeschool Rotterdam. De Algemene producten worden ook beschikbaar via de projectpagina op de website van het Kenniscentrum Zorginnovatie: <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/projecten-en-publicaties/zorginnovatie/zelfmanagement-en-participatie/Verbindend-Communiceren-als-sleutel-voor-effectieve-transdisciplinaire-communicatie-en-samenwerking/>

Algemeen	Zakboekje Verbindend Communiceren	Zie volgende pagina en ook in pdf beschikbaar via projectpagina
	Diverse Kennisclips	Beschikbaar via projectpagina en mediaserver Hogeschool Rotterdam.
	Vloerkaarten	Beschikbaar via projectpagina
	Literatuuroverzicht op het gebied van Verbindende Communicatie	Beschikbaar via projectpagina
Trainingen	Ambassadeurstraining: Blauwdruk programma driedaagse en Syllabus Blauwdruk drieluik Verbindend Communiceren (3 halve dagen) Blauwdruk Proeverij (kennismakingsworkshop) Verbindend Communiceren (2 à 3 uur)	
Onderwijs	Hbo-V jaar 1: geïntegreerd basisprogramma VC Verbindend Communiceren in het Transprofessioneel Samenwerken Onderwijs	PowerPoints met lesopzetten voor 8 bijeenkomsten, zie ook bijlage 3 en 4 voor beoogde leeruitkomsten, leerdoelen en opzet.

Bijlage 2: Presentaties en publicaties

Omschrijving van presentatie/publicatie en (indien openbaar toegankelijk) link naar vindplaats met meer informatie	(geplande) publicatie/presentatiedatum
Posterpresentatie NETNEP22: 8th International Nurse education Conference 19-22 October 2022. Sitges, Spain.	Jedelloo, S., Bakker, E.J.M. & P.D.D.M. Roelofs. (2022). <i>Connecting or Nonviolent Communication as a key to effective transdisciplinary communication and collaboration</i> . https://hbo-kennisbank.nl/details/sharekit_hr:oai:surfsharekit.nl:cc35ba23-326c-48be-8a6f-5361f756ba20?q=transdisciplinary+communication
Interview Profielen Hogeschool Rotterdam	Van der Most, S (2022). Profielen. 15 juli 2022. https://profielen.hr.nl/2022/onderwijsvernieuwer-susan-jedelloo-elkaar-begrijpen-is-belangrijker-dan-de-inhoud/#top
MiniSymposium Samen vooruit! "Professional Friends" Erasmus MC.	Workshop met werkbegeleiders en praktijkopleiders in de regio Rotterdam, 24 november 2022, Onderwijscentrum Erasmus MC.
Workshop Comeniusfestival	Jedelloo, S & Roelofs, P. (2023). <i>Proeven aan Verbindend Communiceren als sleutel voor effectieve (transdisciplinaire) communicatie en samenwerking</i> https://www.comeniusfestival.nl/programma-onderdelen/sessie/89d4c7aa/
Projectpagina Kenniscentrum Zorginnovatie	https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/projecten-en-publicaties/zorginnovatie/zelfmanagement-en-participatie/Verbindend-Communiceren-als-sleutel-voor-effectieve-transdisciplinaire-communicatie-en-samenwerking/
Spreker Community middag Ai-opener ‘	Jedelloo, S (2023) Van wilde wens' naar realiseren in de praktijk. VC implementeren binnen de Hogeschool Rotterdam Community-middag 6 oktober 2023 – Ai-opener
Workshops Regionale werkveldconferentie MBO en Hbo verpleegkunde regio Rotterdam. (Over docentprofessionalisering verbindende communicatie, formatief handelen en didactisch coachen).	Jedelloo, S, Spaan, I & C de Vries. (2024) Workshops 'Aan-Z-zetten' Regionale werkveldconferentie 21 maart 2024. RotterdamseZorg. Eerste regionale werkveldconferentie een groot succes - deRotterdamseZorg en aftermovie https://youtu.be/i-4N45DaJy8
Online Masterclass voor landelijknetwerk Samen Delen Verpleegkunde. 35 deelnemers	Jedelloo, S. (2024). Masterclass Verbindend Communiceren 'van wilde wens' naar realiseren in de praktijk. Verbindend Communiceren implementeren op de Hogeschool Rotterdam. SamenDelen Verpleegkunde 11 juni 2024. Terug te kijken op Verbindend Communiceren - Masterclass op 11 juni 2024 - hbovpk
Mondelinge Presentatie t.b.v. werkbezoek Vereniging Hogescholen	Jedelloo, S (waargenomen door EJM Bakker) (2024). Mondelinge Presentatie. Verbindend Communiceren implementeren op de Hogeschool Rotterdam. Presentatie werkbezoek Vereniging Hogescholen. 11 december 2024.
Kaderdocument Hbo-Verpleegkunde waarbij VC geïntegreerd met Formatief handelen en didactisch coachen wordt ingezet t.b.v. de Leeruitkomst "de docent vanuit de coachende rol"	Ontwikkelgroep Professionalisering (2024). <i>Leeruitkomst "de docent vanuit de coachende rol- In het kader van docentprofessionalisering binnen onderwijsvernieuwing hbo Verpleegkunde" versie 2.1</i> . Hogeschool Rotterdam.

Overige trainingen en proeverijen

Proeverijen van 90 minuten in diverse sessies te samen met Ambassadeurs VC. Totaal 80 docenten en ondersteunend personeel	Proeverijen verbindend communiceren. ISO (Instituut Sociale Opleidingen) Professionaliseringsweek. 5 november 2024.
Training van 3 ochtenden, 27 onderwijs adviseurs verdeeld over 2 groepen.	Jedelloo, S & Eva-Maria Schneijderberg (2024). <i>Training. Drieluik verbindend communiceren professionalisering Onderwijsadviseurs</i> Instituut Onderwijs en Onderzoek, 15 en 17 april, 27 mei 2024.

Producten afstudeeronderzoeken Hbo-V studenten

Afstudeeronderzoek	Spek, E. van der (2023). <i>Samenwerken en communiceren op de leerunit. Een onderzoek naar hoe de samenwerking en communicatie wordt ervaren door werkbegeleiders en praktijkopleiders op de leerunit van de afdeling orthopedie in een perifeer ziekenhuis in Rotterdam.</i> Opleiding tot Verpleegkundige, Hogeschool Rotterdam.
	Leur, L (2023). <i>De rol van Nonviolent communication bij begeleiding van verpleegkunde studenten.</i> Opleiding tot Verpleegkundige, Hogeschool Rotterdam.
	Oskam, L. (2023). <i>Verbindend Communiceren op de Intensive Care. Onderzoek naar de toegevoegde waarde van de methode van verbindend communiceren volgens IC-studenten en werkbegeleiders.</i> Opleiding tot Verpleegkundige, Hogeschool Rotterdam.
	Fang, PP (2024). <i>Verbindend Communiceren op een leerunit. Een mixed methods onderzoek naar de ervaringen van verpleegkundestudenten in een topklinisch ziekenhuis op een leerunit met verbindend communiceren.</i> Opleiding tot Verpleegkundige, Hogeschool Rotterdam.

Bijlage 3: Voorbeeld geïntegreerd basisprogramma Verbindend Communiseren Hbo-V jaar 1

Het nieuwe curriculum van de Hbo-V hogeschool Rotterdam start in collegejaar 2024-25. Het onderwijs is opgedeeld in onderwijsperiodes (kwartalen) waarbij in iedere onderwijsperiode een leeruitkomst centraal staat (zie hogeschoolgids Hogeschool Rotterdam, [Studie – Publicaties – Hogeschoolgids | HINT](#)).

Het onderwijs wordt georganiseerd vanuit verschillende domeinen waarvan het domein Persoonlijke & Professionele identiteit (PPI) er één is. Verbindend communiceren wordt binnen dit domein geïntroduceerd in onderwijsperiode 2.

De overkoepelende leeruitkomst voor deze onderwijsperiode heeft als thema 'Zorg van kwaliteit'

Leeruitkomst: Als hbo-verpleegkundige lever je kwaliteit van zorg tijdens de persoonsgerichte zorgverlening en professionele communicatie met de zorgvrager en diens naasten.

Leeruitkomsten zijn per domein uitgewerkt in succescriteria waarbij een koppeling is gemaakt met CanMeds-rollen en CanMeds-kernbegrippen en niveau.

LUK 2 Onderwijsperiode 2: Zorg van kwaliteit. Leeruitkomst 2: Als hbo-verpleegkundige lever je kwaliteit van zorg tijdens de persoonsgerichte zorgverlening en professionele communicatie met de zorgvrager en diens naasten.				
Domein: Persoonlijke en professionele identiteit (PPI) ECTS: 2 Toetsvorm: mondeling				
Succescriteria	CanMEDS-rol en competenties	CanMEDS kernbegrippen	Toetsonderdeel	Niveau
1. Je gebruikt de basisprincipes van verbindend communiceren en feedback/forward geven en ontvangen om op een efficiënte wijze met een ander samen te werken.	2. Communicator 3. Samenwerkingspartner 4. Reflectieve EBP-professional	2.1 Persoonsgericht en professioneel 2.2 reflecteren op metacommunicatie 3.1 Professionele zorgrelatie met zorgvrager 3.2 Intra/interprofessioneel samenwerken 4.2 Reflecteert op eigen handelen vanuit inhoudelijk, procesmatig en morele sensitief perspectief	Mondeling met behulp van bewijsstuk 1,2,3,4: Verslag ter voorbereiding op mondeling.	Onthouden, begrijpen, toepassen
2. Je geeft voorbeelden van verschillen tussen persoonlijke en professionele normen en waarden in de praktijk in relatie tot ontwikkeling van persoonlijke en professionele identiteit.	2. Communicator 3. Samenwerkingspartner 4. Reflectieve EBP-professional 6. Leider	2.1 Persoonsgericht en professioneel 2.2 reflecteren op metacommunicatie 3.1 Professionele zorgrelatie met zorgvrager 3.2 Intra/interprofessioneel samenwerken 4.2 Reflecteert op eigen handelen vanuit inhoudelijk, procesmatig en morele sensitief perspectief	Mondeling met behulp van bewijsstuk 1,2,3,4: Verslag ter voorbereiding op mondeling.	Toepassen, analyseren, evalueren

		6.1 Persoonlijke ontwikkeling 6.2 Professionele ontwikkeling		
3. Je maakt voorbereid kennis met de beroepspraktijk.	1. Bachelor Verpleegkundige 4. Reflectieve EBP professional 6. Leider	1.1 Zorg uitvoeren 4.1 Onderzoekend vermogen 4.2 Reflecteert op eigen handelen vanuit inhoudelijk, procesmatig en morele sensitief perspectief 6.1 Persoonlijke ontwikkeling 6.2 Professionele ontwikkeling	Mondeling met behulp van bewijsstuk 1,2,3,4: Verslag ter voorbereiding op mondeling.	Onthouden, begrijpen, toepassen, analyseren, evalueren

Om VC te introduceren (succescriterium 1) zijn 8 lessen van ieder 100 minuten samengesteld die ook verbonden zijn aan de voorbereiding en evaluatie van de oriëntatie week in de praktijk (succescriteria 2 en 3). De student verzamelt bewijsstukken voor het gehele PPI-programma waarbij mondelinge toetsing plaatsvindt in groepsgesprekken.

Succescriterium 1 en Lesdoelen PPI Verbindend Communiceren

Succescriterium: Je gebruikt de basisprincipes van verbindend communiceren en feedback/feedforward geven en ontvangen om op een efficiënte wijze met een ander samen te werken.

Bijeenkomst	Lesdoelen
Bijeenkomst 1	Je kan verwoorden wat verbindend communiceren (VC) is en uit welke elementen en aspecten het proces van verbinden communiceren bestaat
	Je begrijpt wat de meerwaarde kan zijn van VC ten aanzien van jouw professionele en persoonlijke ontwikkeling.
	Je begrijpt wat de meerwaarde kan zijn van VC ten aanzien van efficiënt samenwerken met anderen.
Bijeenkomst 2	Je kunt de verschillende elementen van verbindend communiceren (waarneming, gevoel, behoefte, verzoek) toepassen in een casus.
	Je begrijpt hoe VC kan bijdragen aan proces van zelfempathie, helder uiten en empathisch luisteren.
Bijeenkomst 3	Je bent je bewust wat empathisch luisteren vanuit Verbindend Communiceren inhoud en hebt hiermee geoefend.
	Je bent je bewust van andere manieren van luisteren die 'empathisch luisteren' in de weg kunnen staan.
	Je bent je bewust van 4 manieren waarop je kunt luisteren en reageren op een (negatieve) boodschap van een ander.
	Je oefent met hoe je hierbij verantwoordelijkheid kunt nemen voor je eigen gevoelens en reacties vanuit de principes van VC
Bijeenkomst 5	Je bent je bewust van je eigen behoefte in specifiek situaties en oefent met hierover communiceren (zelfzorg en innerlijke helderheid) volgens de principes van verbindend communiceren.
	Je hebt zicht op hoe te komen tot een win-win situatie volgens de principes van verbindend communiceren.
Bijeenkomst 6	Je oefent met nee zeggen en ontvangen met behulp van VC
	Je bent je bewust van hoe je 'macht' ervaart en hier vanuit de principes van VC mee om kunt gaan.
Bijeenkomst 7	Je begrijpt het verschil tussen feedback en uiten van persoonlijke triggers en de relatie met intrinsieke en extrinsieke motivatie bij leren
	Je begrijpt hoe je feedback kunt geven volgens de principes van VC en hoe dit bij kan dragen aan intrinsieke motivatie.
Bijeenkomst 8	Je oefent met integreren van de 3 processen van VC namelijk zelfempathie, helder uiten en empathisch luisteren in een gesprek.
	Je legt de relatie met hoe je het geleerde van VC kunt inzetten in je eigen professionele en persoonlijke identiteitsontwikkeling.

De bewijsstukken m.b.t. tot het onderdeel verbindend communiceren bestaan uit

- Reflectieverslag
- Peerfeedback

Voor het gesprek stellen de groepsgenoten kritische vragen voor elkaar op n.a.v. het reflectieverslag.

Beschikbaarheid programma

Het gehele programma inclusief materiaal voor docenten en studenten is voor betrokken studenten en docenten beschikbaar binnen Bright Space.

Evaluatie onderwijs

Evaluatie vindt plaats m.b.v. de standaard onderwijsevaluatie instrumenten (o.a. Evasys, vakgroepoverleggen, docentevaluatie) en de curriculumontwikkeling evaluatie.

Bijlage 4: Verbindend Communiceren in het Transprofessionele Samenwerken Onderwijs

Vanaf het schooljaar 2023-24 is het Transprofessioneel Samenwerkings Onderwijs van start gegaan. Hierin heeft Verbindend Communiceren een plek gekregen.

De cursushandleiding van het totale programma is beschikbaar voor docenten en studenten binnen het programma Bright Space (Transprofessioneel samenwerken IVG2TPS001-2023). Hieronder worden verkort de visie en leerdoelen weergegeven van het totale programma en de samenhang met Verbindend Communiceren komt hierbij aanbod.

NB: Na evaluatie van de gehele cursus is het TPS onderwijs voor 2024-25 aangepast m.b.t. tot de uitwerking van fase 2 "Uitdaging en Co-creatie". Toetsing via Storytelling en reisverhaal is hierbij vervangen door uitwerking van het project a.d.h.v. het DoubleDiamondmodel.

Uit de cursushandleiding 2023-24:

Visie

Het TPS-programma is ontwikkeld vanuit de volgende visie:

"Door met anderen en de client samen te werken in een transprofessionele setting en aandacht te hebben voor de diverse perspectieven, ontwikkelt en versterkt de student de persoonlijke en professionele identiteit. De student kijkt daarbij over de grenzen van zijn eigen beroep en ervaart de meerwaarde van samenwerken met andere professionals, cliënten en hun naasten. Dit ten behoeve van cliënt en de zorg."

De studenten worden uitgedaagd om grensoverstijgend te denken, durven en doen ten behoeve van de cliënt/opdrachtgever. Dit doen ze door met studenten van andere (zorg- en welzijns) opleidingen (indien mogelijk en/of van toepassing), andere professionals en de cliënt/opdrachtgever samen te werken in een transprofessionele setting. Het TPS-programma moedigt hen aan om een probleem vanuit verschillende invalshoeken te bekijken. De student leert de veelzijdige aard van een levensechte situatie kennen. De student ontwikkelt en versterkt zijn persoonlijke en professionele identiteit en ervaart de meerwaarde van samenwerken met andere professionals, cliënten en hun naasten.

Leerdoelen

Gedurende dit onderwijs werk je aan hierna genoemde leerdoelen en rollen:

- Je werkt transprofessioneel samen (TPS) en kent de uitgangspunten en het belang van transprofessioneel samenwerken vanuit verschillende perspectieven.
- Je ontwikkelt je persoonlijke en professionele identiteit.
- Je bent je bewust van jouw eigen rol in de groep en communiceert met anderen om te komen tot resultaat voor en met de cliënt(en). En past "gemeenschappelijke taal (begrips- en referentiekader) toe die afgestemd is op de betrokkenen.
- Je voert in samenwerking met de groepsleden een transprofessioneel overleg (TPO) uit, waarbij de cliënt centraal staat.
- Je gebruikt de expertise van alle betrokkenen om tot resultaat te komen.
- Je evalueert jouw eigen rol in de groep en die van medestudenten.

- De TPS-groep reflecteert op de samenwerking en ontwerpt het reisverhaal van de groep.
- De TPS-groep ontwerpt en evalueert het gezamenlijke eindproduct als resultaat van de uitdaging.
- Tijdens dit TPS-programma maak je kennis met “” verbindend communiceren” en “storytelling” en leer je deze methodieken toe te passen in een transprofessionele context.

De hierboven genoemde leerdoelen worden, in de vorm van weekdoelen, nader gespecificeerd in het programma van week tot week

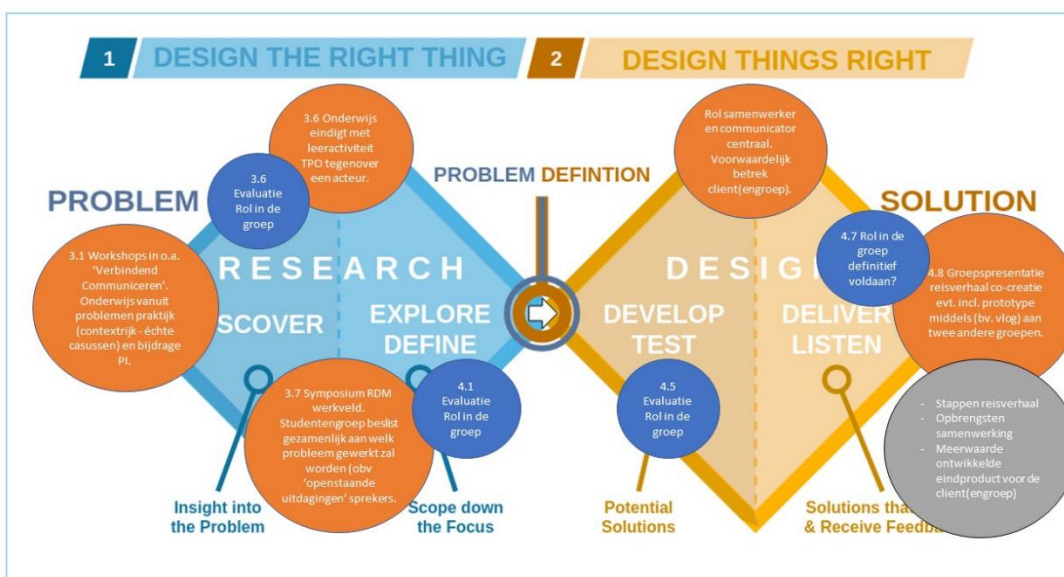
Opbouw programma

Het onderwijsprogramma is opgebouwd uit 3 fases.

1.	Oriëntatie en casuïstiek	6 weken
2.	Uitdaging en Co-Creatie	11 weken
3.	Afronding en evaluatiefase	2 weken (inclusief herkansingsweek)

Gedurende het hele programma werk je aan je individuele rol in de groep en je professionele en persoonlijke identiteit. Zie hiervoor bijlage 2 ‘Rol in de groep’.

De opzet van het TPS-programma is gebaseerd op “ontwerpgericht werken” volgens het double diamond model (Britisch Design Council, 2005). De wijze waarop het TPS-programma in dit model is ingepast zie je terug in onderstaand schema.

Tijdens het doorlopen van deze stappen maak je gebruik van verschillende manieren om informatie te verzamelen en/of te analyseren die van belang is voor het uitvoeren van de opdrachten in het 1^e en 2^e deel van het programma (literatuuronderzoek, verzamelen van gegevens door het uitzetten van enquêtes of het afnemen van interviews, data analyse instrumenten, etc.). Dit alles leidt in het tweede deel van het TPS-programma uiteindelijk tot een definitief resultaat in de vorm van een voorstel / ontwerp / prototype dat kan worden aangeboden aan de opdrachtgever. Uiteraard hoopt de opdrachtgever in het tweede deel van het TPS-programma op een voor zijn “uitdaging” bruikbare oplossing maar het kan ook

voor komen dat, na een gedegen TP-onderzoek, moet worden geconstateerd dat de uitdaging te complex is of dat bijvoorbeeld de nodige tussenstappen nodig zijn voordat een bruikbaar voorstel / ontwerp / prototype kan worden opgeleverd.

Het TPS-onderwijs start met een inleiding en een workshop verbindend communiceren (VC). In de inleiding wordt aandacht besteed aan de basisprincipes van IPS en TPS die, zoals eerder al vermeld, in deze fase van de opleiding (nog) dicht bij elkaar liggen. VC is er tijdens het hele programma op gericht dat iedereen deelneemt, c.q. een rol heeft tijdens TPS. VC mag worden gezien als een wijze van communiceren die aandacht besteed aan uitdagingen waar je mee te maken krijgt in het kader van samenwerken in een TP-setting. Dit geldt zowel voor de samenwerking als lid van de TPS-groep als ook voor de samenwerking rondom een casus van een cliënt met een zorg-/hulpvraag. Ook bij de daaropvolgende “uitdaging” van een (externe) opdrachtgever zul je de principes van VC regelmatig toepassen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het “overwinnen” van eerdere, negatieve, ervaringen met het samenwerken in groepen maar ook aan het bereiken van (een vorm van) consensus over de wijze waarop een cliëntvraagstuk of een uitdaging die voorgelegd is door een (externe) opdrachtgever wordt opgepakt. Na de inleidende week volgen 5 weken casuïstiekgericht onderwijs waarbij VC een middel is om met elkaar in gesprek te komen over voorgelegde casuïstiek. Het casuïstiekgericht onderwijs wordt afgesloten met een TPO waarbij de groep, op basis van een voorgelegde casus, in gesprek gaat met een acteur die de rol van de client invult.

Fase 2 (vanaf week 7 kw. 3) start met een symposium waarbij sprekers uitdagingen die in het werkveld actueel zijn voorleggen aan de TPS-groepen die daarmee aan de slag gaan. Enkele weken voorafgaand aan het symposium ontvang je informatie over de beschikbare uitdagingen en mag je als groep 3 voorkeuren opgeven. Op basis van de opgegeven voorkeuren krijgt je als groep de gelegenheid om nader geïnformeerd te worden over deze uitdagingen door de opdrachtgevers. Direct na dit moment overleg je met je TPS-groep en kom je tot consensus over de uitdaging die jullie het liefst willen oppakken. In de loop van deze week ontvang je informatie over welke uitdaging je als groep voor de rest van het programma gaat oppakken. Bij de vaststelling wordt zoveel mogelijk rekening gehouden met de voorkeur van de TPS-groep maar garantie kan in deze niet worden gegeven.

Vanaf week 8 staat het werken aan de uitdaging op het programma. Onder begeleiding van je TPS-begeleider ga je stapsgewijs werken aan een voorstel / ontwerp of prototype dat je kunt voorleggen aan de opdrachtgever. De fasering van de stappen volgt de storytelling methodiek zoals ontwikkeld door S. Klinkenberg en B. Schepers (zd.). Deze fasering ondersteunt het (ontwerp-)proces. Het structureren van het (ontwerp-)proces volgens de hiervoor aangehaalde storytelling methodiek helpt je als TPS-groep om stapsgewijs toe te werken naar een eindresultaat. De stappen waaruit storytelling in dit programma is opgebouwd vormen samen een reisverhaal in 8 etappes. Het vastleggen van deze 8 etappes is onderdeel van de afrondende toetsing voor deel 2 van het TPS-programma.

Bij aanvang van dit deel van het TPS-programma verzorgd jullie begeleidend docent een workshop over de wijze waarop de storytelling kan worden ingezet om te komen tot een voorstel / ontwerp / prototype dat kan worden voorgelegd aan de opdrachtgever. Ook tijdens het doorlopen van de 8 etappes van het reisverhaal is de techniek van VC, als

communicatievorm leidend. De basisprincipes van het TP-proces, zoals besproken tijdens het eerste deel van het TPS-programma, lopen als rode draad door het tweede deel van dit programma heen

Fase 3 van het programma wordt afgesloten met het presenteren van het reisverhaal, inclusief de opbrengst (week 17).

De beoordeling bestaat uit:

1. Stappen van het reisverhaal (zie bijlage)
2. Opbrengsten TPS
3. Meerwaarde van het eindproduct voor de client (of cliëntengroep).

Welke rol heeft de student?

Je werkt samen in een TPS-groep, je bekijkt casuïstiek vanuit diverse perspectieven, je gaat met elkaar in gesprek en benut elkaars expertise. Je maakt producten die passend zijn voor jouw cliënt(groep) of de voorgelegde uitdaging. Elk groepslid heeft zijn bijdrage. Het daagt uit om jouw rol als professional kritisch te bekijken en verder te ontwikkelen. Daarnaast leer je te denken en handelen vanuit verschillende perspectieven. In co-creatie ga je aan de slag met een uitdaging.

Rol in de groep

Gedurende dit onderwijs is de 'rol in de groep' een belangrijk onderdeel. Op gezette tijden is er een evaluatiemoment (zie bijlage 2). Welke ervaringen en behoeften zijn er bij de groepsleden in de TPS-groep met betrekking tot samenwerken in subgroepen? Participeert iedereen in de groep? Is het mogelijk dat ieder uit de groep zich kan ontwikkelen op diens professionele- en persoonlijke identiteit? Is er ruimte voor ieders expertise, behoeften en inbreng? Wat heeft de ander nodig om zichzelf nog meer te laten zien? Hoe houd je iedereen "binnen boord"? Als een student onvoldoende participeert, zonder duidelijke reden, zal hier een gesprek over plaatsvinden. VC ondersteunt het bespreken van de voortgang en uitdagingen die een rol spelen bij het samenwerken in de TPS-groep. Het opstellen van een samenwerkingscontract kan helpen om de afspraken vast te leggen. Het contract helpt je als groep om vast te stellen of je nog "op koers" bent en/of bijstelling van de afspraken wenselijk / noodzakelijk is.

Welke rol heeft de docent?

Eén docent begeleidt de groep, brengt concepten in en stimuleert interactie en creativiteit. Ook stimuleert de docent studenten om met elkaar samen te werken, kennis en ervaringen te delen, nieuwe manieren van denken te ontwikkelen, gangbare en traditionele visies te herzien. De begeleiding bestaat uit een open dialoog, reflectie, informatie delen, probleemoplossing en ondersteuning (coaching). De begeleiding met de docent zal plaatsvinden op woensdagochtend.

Rol van de opdrachtgever?

De opdracht waar je als TPS-groep aan gaat werken is, in de meeste gevallen, ingestuurd door een (externe) opdrachtgever. Daarmee wordt, waar mogelijk, de levensechtheid van de opdracht in de bestaande beroepspraktijk gewaarborgd.

De opdrachtgever vervult de volgende rollen in het TP-programma:

- Toelichten van de ingediende opdracht(en) tijdens het symposium in lesweek 3.7;

- Andere betrokkenen (bv. binnen de eigen organisatie) op de hoogte brengen van het project van de studenten;
- TPS=groepen informeren over relevante (achter-)grondinformatie en sleutelfiguren
- Adviserende rol bij beoordeling van het eindresultaat;
- Beantwoorden van vragen van een vertegenwoordiging van de TPS-groepen; (1ertegenwoordiger per TPS- groep en de begeleidend docent(en) tijdens de duur van het TPS-programma.

Door de vertegenwoordigers van de TPS-groepen wordt de opdrachtgever op, met de opdrachtgever afgesproken momenten, geïnformeerd over de voortgang.

Studiebelasting TPS-programma

Het aantal studiepunten voor TPS bedraagt in totaal 5 EC (= 140 uur) per student. Van iedere student wordt verwacht dat hij/zij zich dusdanig inzet dat recht wordt gedaan aan de studiebelasting die in het kader van het TPS-programma voor hem/haar geldt.

De verhouding begeleide – en onbegeleide uren is 2: 6 (globaal). De verantwoording van ieders inzet en de wijze waarop invulling wordt gegeven aan de onbegeleide uren wordt in de TPS-groep afgesproken en vastgelegd in de samenwerkingsafspraken, zijn onderdeel van het “plan van aanpak” en worden meegenomen tijdens de vier evaluatie momenten.

Lesweek 3.1 – voorbereiding volgende les

Voorbereiding volgende les:

Lees ondersteunende literatuur met betrekking tot verbindend communiceren.

Bedenk alvast welke afspraken je met jezelf wilt maken om goed samen te kunnen werken.

Wat zijn jouw sterke kanten? Waar liggen jouw uitdagingen?

[Zakboekje_Verbindend_Communiceren2024.pdf](#)

Kennisclip Verbindend Communiceren:

<https://mediasite.hro.nl/mediasite/Play/99c7d770061342eb80c605d65485e671Id>

KW 3, les 2 Kalenderweek 7	Weekdoelen: Te bepalen in overleg met Susan Jedeloo	Onderwerpen: De rol van Verbindend Communiceren binnen een TP-setting.
	Opbouw lesbijeenkomst: Samenwerken en communiceren zijn binnen TPS onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarbij is het belangrijk om elkaar "te verstaan"/een gemeenschappelijke "taal" te gaan spreken. Eenieder heeft zijn eigen manier van communiceren en communicatie wordt door allerlei aspecten beïnvloed. Effectief communiceren is tijdens TPS van groot belang. Maar hoe doe je dat? Tijdens deze bijeenkomst wordt aandacht besteed aan Verbindend Communiceren als methodiek om de effectieve communicatie vorm te geven. <i>'De zorg van morgen vraagt om effectieve communicatie en samenwerking met verschillende zorgprofessionals en cliënten. Een basis van gelijkwaardigheid en vertrouwen is daarbij cruciaal.'</i> <i>'Susan Jedeloo'</i> Verbindende Communicatie (of Geweldloze Communicatie naar Mashall B Rosenberg) wordt zo genoemd als verwijzing naar de intentie: het gaat om de verbinding waarbij ieders behoefte erkend wordt. De intentie en vaardigheden van Verbindende communicatie zijn toepasbaar voor onszelf, als individu: de manier waarop ik zorgdraag voor mezelf bepaalt de keuzevrijheid die ik heb in het contact met anderen. VC ondersteund met gespreksvaardigheden. De manier van communiceren is namelijk van invloed op de kwaliteit van onze (werk-)relaties. Bij VC richten we onze aandacht richten op wat wij en de ander waarnemen, hoe we ons voelen, wat onze onderliggende behoeften zijn en wat ieder van ons zou willen. Hierdoor ontstaat helderheid en ruimte wat voor eenieder belangrijk is en kunnen we gericht komen tot oplossingen die ieders behoeften tegemoetkomen.	Gebruikte bronnen:
Formatieve toets vorm:	Wijze van feedback / dialoog:	

